

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

**ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტის და მარკეტინგის
დარგობრივი დეპარტამენტი**

სალომე სულაბერიძე

**აგროტურიზმის განვითარების პერსპექტივები
გურიის რეგიონში**

**ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის**

ავტორეფერატი

ბათუმი-2023

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დარგობრივ დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

მურმან ცეცხლაძე - ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

უცხოელი შემფასებელი:

ლუდმილა დემიდენკო - ეკონომიკის დოქტორი, კიევის ტარას შევჩენკოს ეროვნული უნივერსიტეტის საფინანსო დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი

შემფასებლები:

ირაკლი კორძია - ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ნატო ჯაბნიძე - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

ნანა შარაბიძე - ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

დისერტაციის საჯარო დაცვა შედგება 2023 წლის 2 ივნისს, 12:00 საათზე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილ სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. მისამართი: ქ. ბათუმი, ნინოშვილის ქ./რუსთაველის ქუჩა №35/№32. აუდ. № 423.

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი: ლეილა ცეცხლაძე
ბიზნესისა და მართვის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ბიბლიოთეკაში და ვებ-გვერდზე www.bsu.edu.ge

I. ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

სადისერტაციო ნაშრომის აქტუალობა. ტურიზმი ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა, რომლის ერთ-ერთ ქვედარგს - აგროტურიზმს განსაკუთრებული როლის შესრულება შეუძლია რეგიონების ეკონომიკურ განვითარებაში. ფერმერებს უჩენს მოტივაციას გამარავალფეროვნონ მათ მიერ წარმოებული პროდუქცია, რაც გაზრდის სოფლის მეურნეობიდან მიღებულ შემოსავალს. ამასთან, ზრდის ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობას, ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, ავითარებს ადგილობრივ ეკონომიკას და ხელს უწყობს ინვესტიციების მოზიდვას.

„ტურიზმი“ მოიცავს მრავალ ხელშესახებ და არამატერიალურ ელემენტს, რომლებიც გავლენას ახდენენ სხვა დარგებზე, ან უკავშირდება მათ. აქედან გამომდინარე, ტურიზმს აქვს შესაძლებლობა, ეკონომიკური წარმატება მოუტანოს მრავალ სხვა სექტორს, ადგილობრივ ეკონომიკას.

საქართველოს ერთ-ერთ რეგიონს - გურიას ყველა წინაპირობა აქვს წარმატებით განავითაროს აგროტურიზმი, რაც შესაძლებლობას მისცემს ადგილობრივ ფერმერებს გაზარდონ ადგილობრივი წარმოების დამატებული ღირებულება, კიდევ უფრო მრავალფეროვანი გახადონ მათ მიერ წარმოებული პროდუქცია, რისთვისაც აუცილებელია სოფლის მეურნეობისა და ტურიზმის კავშირების გაძლიერება რეგიონის ეკონომიკური განვითარების გეგმის გათვალისწინებით.

გურიის რეგიონის ნიადაგ-კლიმატური პირობები იძლევა მემცენარეობის ისეთი დარგების განვითარების შესაძლებლობას, როგორცაა მეციტრუსეობა, მეჩაიეობა, კენკროვანი კულტურების, სუბტროპიკული ხილის წარმოება და სხვ. ასევე, არის საყვავილე და სასათბურე მეურნეობები. რეგიონის სამივე მუნიციპალიტეტში გავრცელებულია მეცხოველეობა, მეფრინველეობა, სატბორე მეურნეობები.

გურიაში აგროტურიზმის განვითარების ძირითადი პრინციპია: სუფთა გარემოში ტურისტების დასვენება, მათი სოფლის საქმიანობაში ჩართვა,

გურული სტუმართმოყვარეობის გაცნობა, რაც დიდ სიამოვნებას ანიჭებს დამსვენებლებს, ფერმერისათვის კი დამატებითი შემოსავლი მოაქვს.

ყოველივე ამის შედეგად კი სოფლებში გაჩნდება სამუშაო ადგილები. მოსახლებას აღარ მოუწევს სამუშაოს ძიება საზღვარგარეთ, ეს ხელს შეუწყობს მიგრაციის შემცირებას. აღნიშნულ პროცესებს მოჰყვება ინფრასტრუქტურისა და ცხოვრების დონის გაუმჯობესება. ყოველივე ეს განაპირობებს თემის აქტუალობას.

პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა - ტურიზმის და კერძოდ, აგროტურიზმის საქმიანობის როლი და მნიშვნელობა, მეტ-ნაკლებად შესწავლილია ქართველი და უცხოელი მეცნიერ-მკვლევარების მიერ.

აგროტურიზმზე მნიშვნელოვანი ნაშრომები აქვთ მიძღვნილი უცხოელ მეცნიერებს: ბ. ბოსკს, ჯ. ბრაიდენჰანს, ტ. ვოლკოვა-გონჩაროვას, ე. ვაიკენსს, რ. თარნერს, ო. კორობოვას, ჯ.ლოპას, რ. მარესკის, ს. მარქარიანს და სხვ.

ქართველ ავტორთაგან აღსანიშნავია ი. ახალბედაშვილის, რ. ბერიძის, გ. ბედიანაშვილის, ი. გაგნიძის, მ. გოგელიას, ა.დევაძის, მ.დიასამიძის, მ. მეტრეველის, ჟ.მიქაშავიძის, ნ. სამჭკუაშვილის, ლ. ყორღანაშვილის, ი. შალამბერიძის, გ. შანიძის, ნ. შარაბიძის, პ. ჩაგანავას, ნ. ჩიხლაძის, ე. ხარაიშვილის, ლ. ხარტიშვილის, ნ. ხახუბიას, ც. ცეცხლაძის, ნ. ჯაბნიძის, და სხვათა ნაშრომები.

თუმცა ჯერ კიდევ ნაკლებადაა შესწავლილი ტურიზმის პოტენციური რეგიონების დონეზე, განსაკუთრებით აგროტურიზმის მიმართულებით. სწორედ ამ რეალობამ განაპირობა, ჩემ მიერ საკვალიფიკაციო ნაშრომისათვის, ამ თემის არჩევა.

კვლევის ობიექტი და საგანი. სადისერტაციო ნაშრომის შესწავლის ობიექტია აგროტურიზმის სექტორი.

კვლევის საგანია აგროტურიზმის განვითარების შესაძლებლობები გურიის რეგიონში, პერსპექტივები, პრობლემები და მისი დაძლევის გზები.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანია: გურიის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარების შესაძლებლობების გამოვლენა და შესაბამისი რეკომენდაციების შემუშავება, პრობლემის გადაჭრის გზების დასახვა და სამომავლო შედეგების პროგნოზირება.

ამ მიზნიდან გამომდინარე დავსახეთ შემდეგი **ამოცანები**:

➤ საერთაშორისო აგროტურისტული ბაზრის მოთხოვნებისა და ტენდენციების ანალიზი;

➤ აგროტურიზმის ისტორიისა და უცხოური გამოცდილების შესწავლის საფუძველზე მათი გაზიარების შესაძლებლობების გამოვლენა.

➤ გურიის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარებისათვის საჭირო რესურსების შესწავლა, შესაძლო ობიექტების გამოვლენა;

➤ რეგიონში აგროტურიზმის პოტენციალის ანალიზის საფუძველზე მისი განვითარების სტრატეგიების ანალიზი;

➤ რეგიონში აგროტურიზმის ეფექტიანი განვითარებისათვის სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორების განსაზღვრა.

ნაშრომის მეთოდოლოგიური და თეორიული საფუძველი. ნაშრომში უცხოური და ქართული ლიტერატურის შესწავლის გზით ვისარგებლეთ შედარებითი ანალიზით. გარდა ამისა, მიღებული სტატისტიკური მონაცემებისა და შედეგების გამოვლენის მიზნით, გამოვიყენეთ როდენობრივი და სინთეზური ანალიზი.

მონაცემების მოპოვების მიზნით ჩავატარეთ კვლევა გამოკითხვის მეთოდით, კითხვარის შევსების გზით. გამოკითხვის ეს გზა იმიტომ შევარჩიეთ, რომ არ არსებობს სტატისტიკური მონაცემები გურიის რეგიონში ტურიზმისა და აგროტურიზმის შესახებ.

გამოკითხული იქნა, როგორც აგროტურიზმში ჩართული ადგილობრივი ფერმერები, ასევე ის ფერმერებიც რომლებიც არ არიან ჩართულნი ტურიზმში. არსებული მდგომარეობის შეფასებასა და პრობლემების გამოკვეთაში დაგვეხმარა ადგილობრივი თვითმმართველი ობიექტების წარმომადგენლების გამოკითხვაც.

გამოკითხვის შედეგად მოპოვებული მონაცემების ანალიზის შედეგები ავსახეთ ცხრილებსა და დიაგრამებში, ჩამოვყალიბეთ დასკვნები და რეკომენდაციები.

კვლევის პროცესში გამოყენებულია აგროტურიზმის მიმართულებით არსებული ქართველი და უცხოელი მკვლევარ-მეცნიერთა სამეცნიერო ნაშრომები, სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის კრებულები,

სტატისტიკის ეროვნული სააგენტოს სამსახურისა და სსიპ „საქართველოს ტურიზმის ეროვნული სააგენტოს“ მონაცემები. ასევე გურიის რეგიონის მუნიციპალიტეტების ოზურგეთის, ჩოხატაურისა და ლანჩხუთის ტურიზმის სამსახურების მონაცემები.

კვლევის სამიზნე ჯგუფი იყო ფერმერები, რომლებიც უშუალოდ არიან ჩართული ტურიზმში. კვლევა განხორციელდა 2021 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, სპეციალურად შედგენილი კითხვარის საფუძველზე.

კვლევის ძირითად მიზანს წარმოადგენდა აღნიშნულ რეგიონში აგრო-ტურიზმის განვითარების თავალსაზრისით არსებული სიტუაციის შეფასება და რეგიონულ დონეზე აგროტურიზმის მართვის გაუმჯობესების მიმართულებების განსაზღვრა. კვლევა წარმართა სამი მიმართულებით:

1. გურიის რეგიონში აგროტურიზმის მიმართულებით დასაქმებულთა პოტენციური შესაძლებლობების გამოკვლევა;
2. გურიის რეგიონში არაპირდაპირ ჩართული სახელმწიფო სტრუქტურების, ობიექტების საქმიანობის კვლევა, რომლებიც ეხმარებიან აგროტურიზმით დაინტერესებულ ფერმერებს;
3. ფერმერების საქმიანობის კვლევა, რომლებიც უშუალოდ არ არიან ჩართული ტურიზმში - იმის გამოსავლენად, თუ რამდენადაა შესაძლებელი მათი ჩართვა აგროტურიზმში.

კვლევის შედეგად, გურიის სამივე მუნიციპალიტეტის მასშტაბით, სულ დაფიქსირებული იქნა 182 სოფელი და 566 ფერმერი, რომლებსაც ჰყავთ ან აქვთ: მინიმუმ 10 სული მსხვილფეხა საქონელი, 10 სული ღორი, 25 ცხვარი, 10 ოჯახი ფუტკარი, 200 ფრთა ფრინველი და ზევით, სახნავი მიწა 5 ჰა, მრავალწლოვანი (ხეხილის ბაღი, თხილი, ციტრუსი, ვაზი და ა.შ) 1 ჰექტარის მოცულობით.

ოზურგეთის, ჩოხატაურისა და ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტებში მცხოვრები 566 ფერმერიდან, მოვახერხეთ გამოგვეკითხა 400 რესპოდენტი, აქედან 80 აგროტურისტულ საქმიანობაშია ჩართული, ხოლო 320 მხოლოდ ფერმერულ საქმიანობაში. ის ფერმერები, რომლებიც არ არიან ჩართულნი ტურიზმში, ძირითადად მისდევენ მიწათმოქმედებას, მევენახეობასა და მეფუტკრეობას.

მონაცემების მოპოვებისა და ანალიზის მეთოდები. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, გამოყენებული იქნა რაოდენობრივი კვლევის მეთოდი, სპეციალურად შერჩეული კითხვარები. კითხვებზე პასუხის გაცემა ხდებოდა, ძირითადად გასაუბრების გზით.

კვლევის ჰიპოთეზები. კვლევის მოსალოდნელ შედეგებთან დაკავშირებით შემუშავდა რამდენიმე ჰიპოთეზა ანუ წინასწარი მოლოდინები კვლევის ამოცანებთან დაკავშირებით:

ჰიპოთეზა 1: აგროტურიზმის განვითარება რეგიონში, ხელს შეუწყობს ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებას, მათ სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას;

ჰიპოთეზა 2: აგროტურიზმის განვითარება მოითხოვს: ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებას, სოფლების წარმოჩენას, ბუნებრივი სილამაზითა და ეთნო-კულტურით, ფერმერული მეურნეობებისა და ტურიზმის განვითარებას;

ჰიპოთეზა 3: სოფლის მეურნეობის, აგროწარმოებისა და ტურიზმის ურთიერთდაკავშირება შექმნის შესაძლებლობას: გაიზარდოს აგროპროდუქტების წარმოება, მიიღონ სოფლის პირობებში მეტი ნატურალური და ბიოპროდუქტები, რომელიც იქნება სავიზიტო ბარათი აგროტურისტებისათვის.

არსებული კვლევებიდან გამომდინარე, გვაქვს მოლოდინი, რომ აგროტურიზმის სფეროში დასაქმებული ფერმერების რიცხვი გაიზარდება, რაც წინაპირობა იქნება დარგის განვითარებისათვის.

კვლევის მეცნიერული სიახლე - ნაშრომის მეცნიერულ სიახლედ მიგვაჩნია:

➤ აგროტურიზმის განვითარებაში მსოფლიო გამოცდილების შესწავლის საფუძველზე ამ დარგის შემდგომი განვითარების ძირითადი ტენდენციების გამოვლენა;

➤ გურიის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარებაში მიღწევების სრულყოფილი შესწავლა, შესაძლებლობებისა და პერსპექტივების გამოვლენა;

➤ აგროტურიზმის განვითარების საფუძველზე რეგიონის სოციალური, ეკონომიკური და ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუმჯობესების შესაძლებლობების ანალიზი;

➤ რეგიონში სამუშაო ადგილების შექმნის შესაძლებლობების გამოვლენა;

➤ აგროტურიზმის განვითარების სტრატეგიის სპეციფიკური მახასიათებლების გამოვლენა;

➤ აგროტურიზმის ახალი მოდელების შემუშავება საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილების ანალოგიების გათვალისწინებით.

სადისერტაციო ნაშრომის მეცნიერული და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

ნაშრომი მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ქვეყნის ცალკეულ რეგიონში და მათ შორის, გურიაში აგროტურიზმის განვითარების სტრატეგიული გეგმის შემუშავებას, ამ დარგის პოტენციალის უკეთ გამოყენებას, კვალიფიციური რეკომენდაციების შემუშავება-რეალიზაციას, ხელს შეუწყობს რეგიონის მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებასა და ეკონომიკურ ზრდას.

გამოყენებული იქნება ტურიზმის დარგის სპეციალისტებისათვის, აგროტურიზმით დაკავებული ფერმერების გადამზადებისა და უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტების სწავლებისას.

ნაშრომის აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომის აპრობაცია გაიმართა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დარგობრივი დეპარტამენტის გაფართოებულ სხდომაზე 2022 წლის 25 ივლისს. სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები, რეკომენდაციები, ცალკეული შედეგები ასახულია ჩვენს მიერ მოქმედებულ სამეცნიერო სტატიებში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციების მასალებში, საერთაშორისო რეფერირებად და რეცენზირებად ჟურნალებში.

სადისერტაციო ნაშრომის სტრუქტურა. სამეცნიერო თემის მიზნებმა და ამოცანებმა განსაზღვრეს **ნაშრომის სტრუქტურა**, რაც მოიცავს 202 ნაბეჭდ გვერდს. შედგება შესავლის, სამი თავის, ცხრა ქვეთავის, დასკვნებისა და რეკომენდაციების, 191 დასახელების გამოყენებული ბიბლიოგრაფიული წყაროს ჩამონათვალის.

კვლევის მიზნისა და ამოცანების შესაბამისად, ნაშრომმა მიიღო შემდეგი სტრუქტურა:

შესავალი

თავი I. აგროტურიზმის განვითარების თანამედროვე დონე და ძირითადი კანონზომიერებები

- 1.1. აგროტურიზმის წარმოშობა და განვითარების თანამედროვე დონე
- 1.2. აგროტურიზმის განვითარების კანონზომიერებანი
- 1.3. აგროტურისტული პროდუქტის სპეციფიკური თავისებურებანი

თავი II. აგროტურიზმის განვითარების მსოფლიო გამოცდილება და ტენდენციები

- 2.1. აგროტურიზმის განვითარების თანამედროვე გამოცდილება
- 2.2. აგროტურისტული საქმიანობის რეგულირების მოდელები
- 2.3. აგროტურიზმის გლობალური ტენდენციები

თავი III. აგროტურიზმის განვითარება საქართველოში, გურიის რეგიონის მაგალითზე

- 3.1. აგროტურიზმის განვითარება საქართველოში
- 3.2. აგროტურიზმის პოტენციური გურიის რეგიონში
- 3.3. აგროტურიზმის განვითარების პერსპექტივები გურიის რეგიონში

დასკვნები და რეკომენდაციები

გამოყენებული ლიტერატურა

II. ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

ნაშრომის შესავალში დასაბუთებულია საკვლევი თემის აქტუალობა, დასახულია მიზნები და ამოცანები, გაანალიზებულია კვლევის საგანი და ობიექტი, წარმოდგენილია კვლევის თეორიულ - მეთოდოლოგიური საფუძვლები, ჩამოყალიბებულია ნაშრომის მეცნიერული სიახლე და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

პირველი თავი - **„აგროტურიზმის განვითარების თანამედროვე დონე და ძირითადი კანონზომიერებები“**, - სამი ქვეთავისგან შედგება.

პირველ ქვეთავში, **„აგროტურიზმის წარმოშობა და განვითარების თანამედროვე დონე“** - ყურადღება გავამახვილეთ დარგის განვითარებაზე, რომ აგროტურიზმი, როგორც ტურიზმის დამოუკიდებელი მიმართულება მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში ევროპის ქვეყნებში ვითარდება. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ქალაქების დიდი ნაწილი განადგურებული იყო, ხოლო სოფლის გარემომ ხელუხლებელი სახე შეინარჩუნა. უკმე დღეებში ქალაქის მაცხოვრებლები ხშირად მოგზაურობდნენ ქალაქგარეთ დასასვენებლად. სოფლად სასტუმროების სიმცირის გამო ტურისტებს ხშირად უწევდათ ფერმერის ოჯახებში ღამის გათენება და სტუმრობა.

ასე მაგალითად: გასული საუკუნის 70-იან წლებში საფრანგეთში სოფლის მოსახლეობის მასიური მიგრაცია ხდებოდა დიდ ქალაქებში. სასოფლო სამეურნეო ბაზარზე ჭარბი მიწოდების გამო ფერმერების შემოსავლები ყოველწლიურად მცირდებოდა, სოჯახო სასტუმროების მოწყობის იდეამ ბევრი ადამიანი დააინტერესა. საწყის ეტაპზე გლეხები ერთმანეთს ხვდებოდნენ გამოცდილების გაზიარების მიზნით. შედეგად ქსელად ჩამოყალიბდა საოჯახო სასტუმროები და ტურისტების მიღებაც შეძლეს. ახალმა ბიზნეს-პროექტმა გაამართლა და სოფლად ტურიზმის განვითარებამ შეამცირა მიგრაციული პროცესი საფრანგეთში.

გარდა ამისა, 1971 წელს **საფრანგეთში** დაფუძნდა ასოციაცია - „ტურიზმი სოფლად“. აღნიშნული ასოციაციის წარმომადგენლებმა დაიწყეს ტურისტული ორგანიზაციების სახელმწიფო მასშტაბით კოორდინირება. ასოციაციის მუშაობის შედეგად, 1986 წელს, 8 მილიონმა ფრანგმა (ტურისტების 1/4)

დასასვენებლად სოფლად წასვლა გადაწყვიტა, ხოლო 1987 წელს საფრანგეთის სოფლებში უკვე 9,2 მილიონი ფრანგი და 5,2 მილიონი უცხოელი აგროტურისტი ისვენებდა. დღეისათვის, აგროტურიზმიდან შემოსავალი, მთლიანად ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლის 10 %-ია. ტურისტების მხოლოდ 7% ჩერდება სასტუმროში, დანარჩენი 93% ფერმებსა თუ კემპინგს ირჩევს.

აგროტურიზმი დროთა განმავლობაში მეტად და მეტად ვითარდებოდა. ვითარდებოდა ტურიზმის თეორიული საფუძვლებიც, რაც შედარებით ინტენსიურად წარიმართა გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან. შეიქმნა სხვადასხვა თეორიები და მოდელები, რომლებიც ეფუძნებოდა ტურიზმის განვითარებასა და მასზე მოქმედი ფაქტორებისადმი ევოლუციურ მიდგომას.

ტურიზმის სექტორი სახელმწიფო მხარდაჭერით სარგებლობს განვითარებად ქვეყნებშიც. მაგალითად, უნგრეთის კანონმდებლობით, შემოსავლები, რასაც გლეხები იღებენ საკუთარი საცხოვრებელი ადგილის ტურისტებზე გაქირავებით, გადასახადით არ იბეგრება. გარდა ამისა, არსებობს სპეციალური პროექტები ეკონომიკურად სუსტად განვითარებული რეგიონების სოფლებისათვის, უმეტესად იმ ოჯახებისათვის, რომლებიც ტურისტულ მომსახურებას ეწევიან, ან აპირებენ ამ საქმიანობაში ჩართვას. მაგალითად, ერთ-ერთი პროექტი ითვალისწინებდა მატერიალურ მხარდაჭერას კრედიტის სახით (8 000 აშშ დოლარამდე), რასაც, პროექტის წარმატების შემთხვევაში მსესხებელი უკან აღარ აბრუნებს.

მოცემული მაგალითი ცხადყოფს, რომ ეკონომიკურად სუსტად განვითარებული რეგიონების სოფლების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი აგროტურიზმია.

დარგის განვითარების ხელისშემშლელ მიზეზებს შორის შეიძლება იყოს, მცირე მიწიანობითა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების არახელსაყრელი პირობებით გამოწვეული ეკონომიკის ჩამორჩენილობა. ადვილი გასაგებია ისიც, რომ სოფლებში მცხოვრები ფერმერების, ერთბაშად ჩართვა თანამედროვე მსხვილმასშტაბიან კონკურენტუნარიან აგრარულ ბიზნესში შეუძლებელია. აგრეთვე, არარეალურია, ისიც რომ დროთა განმავლობაში, თავისთავად, ყოველგვარი ღონისძიების გატარების გარეშე მოხდება სოფლის მეურნეობის

აღორძინება იმ დონემდე, რომ იგი შესაძლებელს გახდის სოფლის მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური კეთილდღეობის უზრუნველყოფას.

სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები განსაკუთრებით მწვავედ დგას ქვეყნების მთიან რეგიონებში. მიუხედავად ამისა, დეპრესირებულ და დეპრესიის გზაზე მდგომ რეგიონებში ჯერ კიდევ არის შენარჩუნებული სოციალურ-ეკონომიკური ყოფიერების განახლებისა და შემდგომი განვითარების პოტენციალი. საჭიროა საქმიანობის ახალი მიმართულებების მოძიება ამ პოტენციალის გამოყენებისათვის და მათი დამკვიდრებისათვის ხელშეწყობა.

დღეისათვის მრავალი ქვეყნის დამახასიათებელი პრობლემაა სოფლის მეურნეობის დაბალი შემოსავლიანობა. გარდა ამისა, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემცირების გამო მწვავედ დგას ადგილობრივი მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფა, გამოწვევას წარმოადგენს ტურისტთა კვებითი მომსახურების მწირი შესაძლებლობები.

ამასთან, ადგილობრივი წარმოების სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ჩანაცვლება იმპორტირებული აგროპროდუქტით, გამოსავალი არ არის. იმპორტირებული აგროპროდუქტების მოხმარების ზრდა იმთავითვე მოასწავებს ადგილობრივი წარმოების შემცირებას.

იმპორტირებული პროდუქციის მოხმარების ზრდის მნიშვნელოვანი ნეგატიური შედეგია, ქვეყნიდან ვალუტის გადინების ზრდა. არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემცირება იწვევს სამუშაო ადგილების შემცირებას, სოფლის მეურნეობის წილის კლებას რეგიონის მთლიანი სამამულო პროდუქტის საერთო მოცულობაში. ყოველივე ეს მძიმედ აისახება მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

აგროტურიზმი, არსობრივი თავისებურებების გამო, აღნიშნული პრობლემების გადაწყვეტის საშუალებას იძლევა. იგი წარმოადგენს ცალკეული ინდივიდების, რეგიონების და ქვეყნების სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების ეფექტიან საშუალებას.

ნაშრომის პირველი თავის მეორე ქვეთავში, **„აგროტურიზმის განვითარების კანონზომიერებანი“** გაანალიზებულია აგროტურისტული საქმიანობისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერებანი, რომელიც

ითვალისწინებს: აგროტურისტული პროდუქტის შექმნის ეტაპებს, ყურადღება გამახვილებულია რომ აგროპროდუქტი უნდა იყოს ფერმერის მიერ მოყვანილი და ნატურალური, მომსახურება - ხარისხიანი, ინფრასტრუქტურა მოწესრიგებული, შეთავაზებული აქტივობები ორგანიზებული, მარკეტინგულ ღონისძიებებს ჰქონდეს აქტიური ხასიათი.

ასე, რომ აგროტურიზმის თანმდევი პროცესებია: ორმხრივი სარგებელი, როგორც ფერმერებისათვის, ისე ვიზიტორებისათვის. ქმნის დამატებით შემოსავალს, აუმჯობესებს ფერმერების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, წინ წამოსწევს სოფლის იერსახის შენარჩუნების საკითხს, ეროვნულ და ტრადიციულ ფასეულობებს.

ტურისტებს აძლევს რეკრეაციისა და ეკოპროდუქტების დაგემოვნების საშუალებას. უფრო კონკრეტულად აღნიშნული ნაჩვენებია ცხრილი № 1.1-ში:

ცხრილი № 1.1.

აგროტურიზმის სარგებელი ფერმერებისათვის და ტურისტებისათვის

სარგებელი ფერმერებისათვის	სარგებელი ტურისტებისათვის
ინფრასტრუქტურის განვითარება;	აქტიური დასვენება;
დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნა;	ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების მიღება;
ხალხური რეწვის განვითარება;	რეკრეაცია, სულიერი და ფიზიკური ძალების აღდგენა;
ძველი ტრადიციებისა და ეროვნული მემკვიდრეობის შენარჩუნება;	ახალი ცოდნისა და გამოცდილების შექმნა;
სოფლის მეურნეობს განვითარება;	მრავალფეროვანი ტურისტული მომსახურება;
მიგრაციის შემცირება;	ბუნებასთან სიახლოვე;
ბიომრავალფეროვნების დაცვა.	ტრადიციული კულტურული მემკვიდრეობის გაზიარება.

წყარო: „აგროტურიზმის სამართლებრივი ბაზა და საერთაშორისო გამოცდილება”, 2020 წ.

(პროგრამა: ერთობლივი ძალისხმევა ქალთა ეკონომიკური გაძლიერებისთვის საქართველოში (JAWE). <https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/29136>.)

მოცემული ცხრილიდან გამომდინარე, სოფლის მეურნეობისა და ტურისტული აქტივობების კომბინირებული შეთავაზებები ქნის მრავალფეროვან აგროტურისტულ პროდუქტს. მეურნეობების კლასიფიკაცია აქტივობების ელემენტების (აგროტურისტული და რეკრეაციული სერვისები) მიხედვით იძლევა აგროტურისტული მეურნეობების პროფილის და მათი შემოსავლების განსაზღვრის/გაზომვის შესაძლებლობას. მკვლევარები აჯგუფებენ (1) პირველად ან (2) პერიფერიულ აქტივობებს (ადგილმდებარეობის და მის სასაოფლო სამეურნეო საქმიანობასთან კავშირის მიხედვით) და გამოყოფენ ხუთ ძირითად კატეგორიას (იხ. სქემა 1.1).

სქემა № 1.1.

აგროტურისტული აქტივობების ხუთი ძირითადი კატეგორია

წყარო: „აგროტურიზმის სამართლებრივი ბაზა და საერთაშორისო გამოცდილება“, 2020 წ.

(პროგრამა: ერთობლივი ძალისხმევა ქალთა ეკონომიკური გაძლიერებისთვის საქართველოში (JAWE). <https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/29136>.)

მოცემული სქემიდან გამომდინარეობს, რომ აგროტურისტული პროგრამები შექმნასა და განხორციელებას საჭიროებს, რაც მორგებული უნდა იქნას შესაბამის ტერიტორიულ ერთეულის ბუნებრივ და ადამიანისეულ რესურსებზე.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას: მნიშვნელოვანია აგროტურისტული პროდუქტის ფორმირება ისე მოხდეს, რომ გათვალისწინებული იქნას ზემოთჩამოთვლილი კანონზომიერებები.

ნაშრომის პირველი თავის მესამე ქვეთავში, „**აგროტურისტული პროდუქტის სპეციფიკური თავისებურებანი**“, განვსაზღვრეთ აგროტურისტული პროდუქტის სპეციფიკა, კერძოდ:

➤ **სეზონურობა/ხელმისაწვდომობა** - შეიძლება ითქვას, რომ ტურიზმის ბიზნესში, არსებული რესურსების შეფასებისას, როგორც ეკოლოგიური, ისე ეკონომიკური თვალსაზრისით, გარემოს და კლიმატის ზემოქმედების სრულფასოვანი შესწავლა ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია. განსაკუთრებით აგროტურიზმში, რადგან ფერმერების შრომის შედეგი კლიმატურ პირობებზეც არის დამოკიდებული. ასევე, დამოკიდებულია მოცემული რეგიონის გეოგრაფიულ მდებარეობაზე, ტოპოგრაფიაზე, მცენარეულ საფარზე, ამინდსა და კლიმატზე.

ამინდი და კლიმატი არის ის ორი ძირითადი ფაქტორი, რომელიც ადგილის ბიოკლიმატურ რესურსებს განსაზღვრავს. არახელსაყრელ კლიმატურ პირობებს და მათ ცვლილებას შეუძლია გავლენა იქონიოს ტურისტულ ნაკადზე ან ტურისტული საქმიანობის სეზონურ მონაცვლეობაზე.

ტურიზმის სეზონურობა და ცვლილებები სამომხმარებლო სექტორში, რაც განპირობებულია კლიმატური ვარიაციებით, ზეგავლენას ახდენს ტურიზმის მონათესავე სექტორებზეც. ტურიზმის სფეროში სეზონურობის შესწავლა საშუალებას იძლევა განისაზღვროს ბუნებრივ-კლიმატური პირობების გავლენის ხარისხი ტურისტული პროდუქტის ფორმირებაზე, გამოვლინდეს ის ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებს სეზონურობას ტურიზმში.

აგროტურიზმის შემთხვევაში, სეზონურობით შექმნილი პრობლემები ნაკლებად ხვდება. თუ ადგილი არა აქვს არახელსაყრელ კლიმატურ პირობებს, რასაც შეუძლია გაანადგუროს ფერმერული მეურნეობები.

➤ **მეურნეობის დარგები ტურიზმში** - იმისათვის, რომ ფერმერული მეურნეობა იქცეს ტურისტულ პროდუქტად მნიშვნელოვანია შესაბამისი პირობების შექმნა. მაგალითად: საფუტკრე მეურნეობაში, სადაც ვიზიტორებს შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ თაფლის დაწურვაში, ფუტკრის სკების მოვლა-პატრონობაში, მეფუტკრის მსგავსად უნდა იყვნენ შემოსილი შესაფერისი ტანსაცმელითა და დამცავი ქუდით. ასე რომ, სავსებით შესაძლებელია მეფუტკრის დახმარებითა და ორგანიზებით შემუშავდეს თაფლის ტური.

➤ **ადგილზე მასპინძლის/ფერმერის შეთავაზების ფორმები/აქტივობები.** სტუმრის მიღებისთვის საოჯახო სასტუმროებისა და აგროტურისტული მეურნეობების მასპინძელები ცდილობენ სასოფლო-სამეურნეო აქტივობების ბაზაზე შექმნან ინოვაციური ტურისტული მომსახურება განსხვავებული ხერხებითა და აქტივობებით.

მაგალითად, ასეთია საკოლექციო ვენახის ჩვენება სადაც ადგილობრივი და იშვიათი ყურძნის ჯიშებია წარმოდგენილი, სადაც ყოველდღიურ საქმიანობებს უზიარებენ სტუმრებს. აგრეთვე, არსებობს ღია სამზარეულოში მუშაობის პრინციპი, რითიც მეურნეობები თავიანთ საქმიანობას სახალისოდ და სანდოდ წარმოაჩენენ.

კვლევის შედეგების მიხედვით, აგროტურისტული პროდუქტის მომსახურებების სახეები ნაჩვენებია სქემა 1.2-ზე.

როგორც სქემიდან ჩანს, კვებას განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა, მომსახურების დროს. აგროტურისტული პროდუქტის სპეციფიკური თავისებურება იმაში გამოიხატება, რომ ვიზიტორებისათვის შეთავაზებული საკვები, ფერმერის მიერ უნდა იყოს მოყვანილი და რა თქმა უნდა ნატურალური.

საკვების დაგემოვნებისა და შეძენის გარდა, ტურისტები ინტერესდებიან იმით, თუ სად და როგორ მზადდება საკვები. მათ აქვთ სურვილი შეხვდნენ ფერმერებს, გადამამუშავებელი ინდუსტრიის წარმომადგენლებს და ესაუბრონ იმის შესახებ, თუ რა ხდება კვების პროდუქტების წარმოების სფეროში.

მაშასადამე, აქედან გამოიყოფა ორი მიმართულება: პირველი - საკვების მომზადება, ტრადიციული კულინარია. მეორე - კვების პროდუქტების წარმოების ტექნოლოგიის გაცნობა და დათვალიერება.

სქემა № 1.2.

აგროტურისტული შეთავაზებები

წყარო: „აგროტურიზმის სამართლებრივი ბაზა და საერთაშორისო გამოცდილება“, 2020 წ.

(პროგრამა: ერთობლივი ძალისხმევა ქალთა ეკონომიკური გაძლიერებისთვის საქართველოში (JAWE). <https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/29136>.)

ტრადიციული კულინარია გულისხმობს, რომ არსებობს მზარდი მოთხოვნა მაღალი ხარისხის, ადგილობრივი ორიგინალური საკვები პროდუქტების და კულინარული ნაწარმის მრავალფეროვნებაზე. ტურისტებს

სურთ, რომ მიირთვან და თავადაც ჩაერთონ კერძების მომზადების პროცესში. ასე, რომ აგროტურისტულ საქმიანობაში კულინარია ასახავს ტრადიციას, მემკვიდრეობას და ადგილობრივ კულტურას და რომელიც იცავს სოფლის ტრადიციულ ფორმებს და კულტურულ მემკვიდრეობას.

კვების პროდუქტების წარმოების ტექნოლოგიის გაცნობა და დათვალიერება - გულისხმობს ვიზიტორების მიერ საკვები პროდუქტების წარმოების და ტექნოლოგიური პროცესების, შესაბამისი მანქანა-აპარატების მუშაობის პროცესზე დაკვირვებას.

აგრეთვე, იმ ეტაპების გავლას და მასში მონაწილეობას რა გზასაც გადის ნედლეული მეურნეობიდან საწარმომდე, საწარმოში დამუშავების შემდეგ მომხმარებლებამდე. ასევე, ყურადღება მახვილდება სურსათის უსაფრთხოებაზეც. ფერმაში მოყვანილი და შემდეგ დამუშავებული ნედლეული არის თუ არა ხარისხიანი და ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო.

მრავალი ადამიანისათვის, რომლებიც სტუმრობენ ფერმებს, განსაკუთრებით კი ბავშვებისათვის, ასეთი ვიზიტი მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ ისინი პრაქტიკულად პირველად ხედავენ ყველაფერ იმას, რისგანაც და როგორც მზადდება მათთვის სასურველი საკვები. ფერმერები კარგად სარგებლობენ ამგვარი ინტერესის არსებობით და ცდილობენ მაქსიმალურად წარმოადგინონ პროდუქციაც და საწარმოო პროცესიც, რამდენადაც პოტენციურ მომხმარებლებთან აქვთ საქმე.

ამგვარად, აგროტურიზმი მოიცავს ნებისმიერ სასოფლო-სამეურნეო ოპერაციას, რასაც შეუძლია დაინტერესებული მნახველების მოზიდვა. მაგალითად, თუ იტალიაში პოპულარულია ფერმებში მუშაობა, სხვა ქვეყნებში, სხვადასხვა სპეციფიკაა - ეკოლოგიურად სუფთა, ბიოპროდუქტის გაყიდვა პირდაპირ ფერმებში, ხილის კრეფა, საქონლის მოვლა და ა.შ.

ლატვიაში, სადაც ძალზე პოპულარულია აგროტურიზმი, ვიზიტორებს შეუძლიათ ისარგებლონ საკმაოდ ბევრი ტურებით, სადაც გაეცნობიან არა მარტო სასოფლო სამეურნეო საქმიანობასა და ადგილობრივ პროდუქტებს, არამედ სოფლის საინტერესო ტრადიციული ცხოვრების წესებს.

თურქეთში აგროტურიზმის ბაზას წარმოადგენს სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფებით დასახლებული ისტორიული სოფლები. სასტუმრო სახლებში

დაბინავებულ ტურისტებს შეუძლიათ შეიძინონ როგორც ორგანული პროდუქტი, ასევე გაეცნონ სოფლის ცხოვრებას.

ბევრ ქვეყანაში პოპულარულია სასოფლო-სამეურნეო გამოფენები და ფესტივალები. ეს არის საინტერესო ღონისძიება, სადაც წარმოდგენილია როგორც სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა (სიახლეები და შესაძლებლობები), ასევე მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის ყველა გავრცელებული დარგი (საუკეთესო ჯიშები და წარმომადგენლები), სოფლის მეურნეობის პროდუქცია.

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია შევაჯამოთ, რომ ტურისტებს აინტერესებთ ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა და კულტურა, ტრადიციები, კულინარია, რწმენა-წარმოდგენები, ლეგენდები და ისტორიები. აგრეთვე, დანიშნულების ადგილისათვის დამახასიათებელი კერძების მომზადება და დაგემოვნება.

ამასთანავე, იმ გარემოში ცხოვრება, სადაც ვენახი, ხეხილის ბაღი ანდა სხვადასხვა დანიშნულების ფერმებია. ხშირ შემთხვევაში, ასეთი ადგილები ეკოლოგიურად სუფთა, ბუნებრივ გარემოშია მოქცეული, რაც კიდევ ერთ-ერთ მიზეზს წარმოადგენს აგროტურისტული მოგზაურობისათვის.

ნაშრომის მეორე თავის **„აგროტურიზმის განვითარების მსოფლიო გამოცდილება და ტენდენციები“**, პირველ ქვეთავში, **„აგროტურიზმის განვითარების თანამედროვე გამოცდილება“**, ყურადღება გავამახვილეთ იმაზე, რომ აგროტურიზმის განვითარებაზე დადებითად იმოქმედა საქმის ორგანიზების სწორი ფორმების შემუშავებამ და მერე პრაქტიკაში მის გამოყენებამ. ევროპის ქვეყნებში, აღნიშნული ფორმები მოდელების სახით ჩამოყალიბდა.

აგროტურისტული მოდელები, დღეისათვის იყოფა აგროტურიზმის განვითარების სამ მიმართულებად:

პირველი მიმართულება დამახასიათებელია განვითარებული ქვეყნებისათვის, სადაც აგროტურიზმი ვითარდება სოფლის მეურნეობის წარმოების პარალელურად. რაც დამახასიათებელია საფრანგეთის, იტალიისა და ჰოლანდიისათვის.

მეორე მიმართულება დამახასიათებელია იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც საერთაშორისო ტურიზმზე არიან ორიენტირებულნი. მაგ., ასეთი ქვეყანაა კვიპროსი.

მესამე მიმართულება დამახასიათებელია ტროპიკული და განვითარებადი ქვეყნებისათვის. მაგალითად: საქართველო, სომხეთი, მალაიზია და სხვა.

განხილული მიმართულებებიდან, გამოვყოფთ, მესამე მიმართულებას და განვიხილავთ, სამხრეთ კავკასიურ მოდელს.

აგროტურიზმის სამხრეთ კავკასიური მოდელი. სამხრეთ კავკასია სამ ერთმანეთის მოსაზღვრე სახელმწიფოს აერთიანებს - საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს. საქართველოს საზღვრისპირა რეგიონებში, როგორც სოფლებში, ისე ქალაქებში, მაღალია აზერბაიჯანელი და სომეხი ეროვნების მაცხოვრებელთა წარმომადგენლობა.

აღნიშნულ ქვეყნებს შორის, ხშირია თანამშრომლობა ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისითაც, ასე მაგალითად: 2021 წელს აგროტურისტული ობიექტების მხარდაჭერის მიზნით სამხრეთ კავკასიაში, შეიმუშავეს ვებ-პორტალი Agrogate.world-ი, რომელზეც პირველ ეტაპზე განთავსდა 100-ზე მეტი აგროტურისტული ობიექტის მონაცემები საქართველოდან, სომხეთიდან და აზერბაიჯანიდან. ერთი მხრივ, ვებ-გვერდი მოგზაურებს დაეხმარება აღნიშნული ქვეყნების აგროტურისტული ობიექტების იდენტიფიცირებაში, მოგზაურობის დაგეგმვასა და უზრუნველყოფაში, ხოლო მეორე მხრივ, აგროტურიზმის სფეროში ჩართულ მეწარმეებს გაზარდონ გაყიდვები.

გარდა ამისა, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის აგროტურისტული მოდელები:

ქართული აგროტურისტული მოდელი. ქართულ აგროტურისტულ მოდელში განსაკუთრებული ადგილი უკავია საკვებსა და სასმელს. კერძოდ, ქართულ სამზარეულოს ბევრი რამ აკავშირებს კავკასიურ სამზარეულოსთან. საქართველოს თითოეული რეგიონი ვიზიტორებს სთავაზობს უნიკალურ და ტრადიციულ კერძებს, რომლებიც გამოირჩევა განსხვავებული მომზადების

სტილით, სუნელებისა და ნიგვზის განსხვავებული შეზავებითა და გამოყენებით.

მაგალითად, ხაჭაპური განსხვავდება ფორმითა და გემოთი რეგიონების მიხედვით. აჭარული ხაჭაპური, იმერული ხაჭაპური, გურული ღვეზელი, ხაბიზგინა და ფხლოვნები ხევში და ა.შ.

საქართველო აბრეშუმის გზის ერთ-ერთი ქვეყანა იყო, რამაც ხელი შეუწყო მოგზაურების შესაძლებლობის ზრდას. დროთა განმავლობაში, ქართული სამზარეულოც ვითარდებოდა. დღეს კი, ტრადიციული გასტრონომიითა და ღვინით საქართველო თავს იწონებს გასტროტურისტულ ბაზარზე. ქვეყანა აღიარებულია ღვინის სამშობლოდ.

ქართული ღვინის საერთაშორისო აღიარება გამოწვეულია ღვინის დაყენების უძველესი მეთოდის პოპულარიზაციით, თიხაში ღვინის ფერმენტაციისა და დაძველების პროცესით. როგორც უკვე აღვნიშნეთ ქვევრში ღვინის დაყენების ქართული მეთოდი არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობაა და 2013 წლიდან შესულია იუნესკოს სიაში.

ცალკე აღნიშვნას იმსახურებს ქართული ხორბლის ჯიშის მრავალფეროვანი და სხვა მარცვლეული კულტურების გავლენა ქართული კულინარიული ტურიზმის განვითარებაში. საშემოდგომო (იფქლი, წითელი დოლი და სხვა). საგაზაფხულო (დეკა, ზანდური) ხორბლის ჯიშები. უძველესი პარკოსანი კულტურები, რომელიც დღემდე არსებობს. ხდება მათი მოყვანა სხვადასხვა რეგიონებში, განსაკუთრებით კი კახეთში, ქართლსა და სამცხეში.

გარდა ამისა, ქვეყანაში აგროტურიზმი გამოირჩევა სოციალური აქტივობებით, რიტუალებითა და სახალხო დღესასწაულებით. კერძოდ: ადგილობრივი სადღესასწაულო ღონისძიებები მთიან სოფლებში უკეთაა დაცული. მაგალითად, სვანეთში ლამარიას დღეობა ემთხვევა ახალი წლის პერიოდს და ადრეული გაზაფხულის დასვენების დღეებს.

ერთ-ერთი ულამაზესი დღეობაა ლამპრობა, რომელიც მხოლოდ სვანეთში აღინიშნება. ეს დღესასწაული იმართება გაზაფხულის მოსვლამდე, კარგი ამინდისა და უხვი მოსავლიანობისთვის. ამ დღის მთავარი ატრიბუტებია სპეციალური ხის სანათები, რიტუალის დასრულებისას ხალხი იკრიბება

ცეცხლის გარშემო და მღერის სიმღერებს. ჭიდაობაც ამ დღესასწაულის ნაწილია.

სხვა დღესასწაულები, რომლებიც დღემდე შემორჩენილია მთაში არის „მატილობა“, „შუამთობა“, რომლის დროსაც იმართება სპორტული შეჯიბრები, დოდი, რასაც თან ახლავს სიმღერა და შაირობა. მაღალმთიან რეგიონებში ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ხალხური დღესასწაული „ათენგენობა“, რომელიც ტარდება ზაფხულში, ივლისის მეორე ნახევარში, რომლის დროსაც ბარად ჩამოსახლებული ადგილობრივებიც კი უბრუნდებიან მთას საზეიმო მსვლელობით.

წარმოდგენილი აქტივობები: კულინარია, ღვინის ტური, სოფლის მეურნეობა, ადგილობრივი დღესასწაულები, საბოლოოდ ერთიანდება და ფორმირდება ერთი სახის საქმიანობაში, აგროტურიზმში.

აგროტურისტული მოდელი სომხეთში. დღეის მდგომარეობით 60-ზე მეტი ტურისტული საწარმოა სომხეთში წარმოდგენილი - ძირითადად რეგიონებში და განსაკუთრებით სოფლებში, რომლებიც საქმიანობენ აგროტურიზმის მიმართულებით. მათ მიერ შეთავაზებული ძირითადი ტურისტული პროდუქტებია: ლავაშის ცხობა, ნაციონალური ცეკვები, ხალიჩების ქსოვა.

ეროვნული სამზარეულო მოიცავს არამხოლოდ დაგემოვნებას, არამედ მომზადების მთლიან პროცესს, რომელშიც ტურისტი თავადაა ჩართული: ლავაშისა და პურის ცხობა, ყველის ამოყვანა, მწვადის შეწვა, ჩანახისა და ხავეჩის მომზადება, ღვინისა და სახლის არყის (დეგუსტაცია), თაფლის დაწურვა, პურისა და ფახლავას გამოცხობა.

რაც შეეხება ეროვნული ხელოვნებისა და რეწვის ელემენტებს, რომელიც გამოიყენება ტურისტული პაკეტების შექმნაში, ესენია: ტუფის სუვენირები და გრავირება, ტრადიციული ჭრელი, ქვის ჯვარის დამზადება, კერამიკის მოხატვა, სომხური თოჯინების დამზადება, მჭედლობა (ლითონის ხელით დამუშავება), ხელნაკეთი საპნის დამზადება, ხალიჩის ქსოვა, ბატიკის დამზადება, ხის დამუშავება და ხეზე კვეთა, ტირიფის ლერწმით ქსოვა, კამანჩაზე (მუსიკალური ინსტრუმენტი) დაკვრის გაკვეთილები.

ბოლო წლებში ფართოდ გავრცელდა და განვითარდა, ფესტივალები, სადაც ტურისტი უნიკალურ გამოცდილებას შეიძენს, სადაც ერთ ადგილზე ტურისტებს შესაძლებლობა აქვთ გაეცნონ სომხეთის არამატარიალურ კულტურულ მემკვიდრეობას მათ ბუნებრივ გარემოში.

როგორც ადგილობრივ, ისევე საერთაშორისო მოგზაურებისთვის პოპულარული ფესტივალებია: ასენის ღვინის ფესტივალი (სოფ. აერნი), ერევნის ღვინის დღეები. გარდა ამისა, ტურისტები ეცნობიან და თავადაც ერთვებიან ადგილობრივი ფერმერების საქმიანობაში. კერძოდ: ეცნობიან ტრადიციულ ხელოვნებას, რეწვას, ცეკვასა და სიმღერას. მონაწილეობას იღებენ თავლის დაწურვაში, კენკრის შეგროვებასა და მურაბის დამზადებაში, ადგილობრივი რეცეპტებით, ამზადებენ ლორსა და ტოლმას, ფერმაში სწავლობენ ცხვრის პარსვას და ა.შ.

მატერიალურ კულტურულ ღირებულებებთან ერთად, ზემოთ ჩამოთვლილი არამატერიალური კულტურული ფასეულობები, ერთობლივად ქმნიან სომხეთის ტურისტულ ღირსშესანიშნაობებს, რაც ხელს უწყობს ახალი ტენდენციების დამყარებას მსოფლიო ტურიზმის განვითარებაში. ადგილობრივი მოსახლეობის ჩართულობით იქმნება ტურიზმის ღირებულების ჯაჭვი.

აზერბაიჯანის აგროტურისტული მოდელი. აზერბაიჯანს დიდი ტურისტული პოტენციალი გააჩნია. განსაკუთრებით გამოირჩევა, ტურიზმის ისეთი სახეობა როგორცაა აგროტურიზმი, რომლის განვითარება სახელმწიფო რეგულირებას ექვემდებარება.

აგროტურიზმის განვითარებას ხელს უწყობს, ქვეყნის იშვიათი ბუნებრივი რესურსი, კულტურული, ეროვნული, ეთნოგრაფიული კომპლექსი. ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა, ფლორისა და ფაუნის მრავალფეროვნება, არაჩვეულებრივი სამზარეულო, კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობა, სტუმართმოყვარეობის უძველესი ტრადიციები.

ამ თვალსაზრისით, აზერბაიჯანში ძალიან ბევრი ლამაზი ადგილია, განსაკუთრებით რეგიონებში. მაგალითად: შეკი, ისმაილი, გაბალი და ა.შ.

ასე, რომ მოგზაურობა სამხრეთ კავკასიაში ტურისტებისთვის საინტერესოა. ტურისტებს შეუძლიათ მიინახულონ ევროპაში ყველაზე

ნაკლებად შესწავლილი ველური ბუნება, მთები, ტბები, ტყეები, უძველესი კოშკები და მონასტრები. გაეცნონ კავკასიელი ხალხის ფერმერულ საქმიანობას, მათი ცხოვრების წესსა და ტრადიციებს. დააგემოვნონ მრავალფეროვანი ტრადიციული კერძები.

მიუხედავად ამისა, დღეისათვის, ტურიზმი და მისი ქვედარგი აგროტურიზმი სამივე ქვეყანაში განვითარებადი სექტორია. რაც განპირობებულია ტურისტული ინფრასტრუქტურის ჩამორჩენილობით, მომსახურების დაბალი დონით, ბიზნესის წამოწყების ან გაფართოებისათვის ფინანსურ რესურსებზე ნაკლები ხელმისაწვდომობით და ა. შ.

რაც შეეხება, სტატისტიკურ მონაცემებს, ბოლო ხუთი წლის (2017-2021 წ.წ.) განმავლობაში სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ტურისტული პოტენციალის განვითარების ძირითად ტენდენციებს და პანდემიის გავლენის შედეგებს ტურიზმის სექტორზე, სურათი შემდეგია: 2020 წელს სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყანაში საერთაშორისო ვიზიტებმა რეკორდულად მცირე რაოდენობა შეადგინა - 2 684 398 ვიზიტორი (კლება 2019 წელთან შედარებით შეადგენს - 82,4%). 2021 წლის იანვარ-სექტემბერში აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობამ შეადგინა 515 280, საქართველოში - 1 188 234, ხოლო სომხეთის რესპუბლიკაში - 609 775 ვიზიტორი.

აქედან გამომდინარე, საჭიროა სამი ქვეყნის ერთობლივი ძალისხმევით შემუშავდეს სამხრეთ კავკასიის, როგორც დიდი ტურისტული შესაძლებლობების მქონე რეგიონის, ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარების სტრატეგია, რომელიც მიმართული იქნება ტურისტული მიმზიდველობისა და კონკურენტუნარიანობის გაზრდაზე, მის პოპულარიზაციაზე და ცნობადობის ამაღლებაზე, რაც ხელს შეუწყობს მშვიდობის განმტკიცებას რეგიონში, ომითა და პანდემიით გამოწვეული კრიზისების დაძლევას და მის ეკონომიკურ მდგრადობას.

წარმოდგენილი მონაცემების გათვალისწინებით სამივე ქვეყნის ერთობლივი ძალისხმევა აქტიურად უნდა იყოს მიმართული, როგორც ცალკეული ქვეყნის, ისე მთლიანად რეგიონის პოპულარიზაციისა და კონკურენტუნარიანობის გაზრდაზე, რაც მომავალში ხელს შეუწყობს სამხრეთ კავკასიის ტურისტული ბაზრის რეგიონალიზაციას და ინტეგრაციას და ამით

კიდევ უფრო განამტკიცებს რეგიონის ტურისტულ მდგრადობას და უზრუნველყოფს ჯანსაღ კონკურენციას, როგორც სამხრეთ კავკასიის, ისე მეზობელ ქვეყნებს შორის.

სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ გლობალურ ასპექტში ტურიზმი ერთ-ერთი ყველაზე დინამიური და სწრაფად განვითარებადი ინდუსტრიაა. ტურისტულ მიმართულებებს შორის კი გამოირჩევა აგროტურიზმი, როგორც ფერმერებისათვის დამატებითი შემოსავალის წყარო და სოფლად დასვენების ფორმა.

ნაშრომის მეორე თავის, მეორე ქვეთავში, **„აგროტურისტული საქმიანობის რეგულირების მოდელები“** - ყურადღება გამახვილებულია იმ ფაქტზე, რომ აგროტურისტული საქმიანობის განხორციელების ორგანიზებასა და მართვას, შესაბამისი რეგულირებაც სჭირდება. სწორედ ამიტომ, აგროტურიზმის რეგულირების თვალსაზრისით ქვეყნები იყოფა რამდენიმე კატეგორიად:

➤ ქვეყნები, სადაც აგროტურიზმის შესახებ რეგულაციები არსებობს არის: ალბანეთი, ნიდერლანდები, უნგრეთი, ლატვია, რუმინეთი და სხვ.;

➤ ქვეყნები, სადაც აგროტურიზმის ხელშეწყობა სტრატეგიებით, სპეციალური პროგრამებითა და პროექტებით ხდება: ესენია შვედეთი, სლოვენია, ესპანეთი, ლუქსემბურგი და სხვა.

➤ ქვეყნები, სადაც აგროტურიზმის განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს შესაბამისი გატარებული თუ გასატარებელი ღონისძიებები. (ესტონეთი).

საბოლოოდ, რომ შევაჯამო, მსოფლიო მასშტაბით, აგროტურიზმის განვითარების ერთიანი სქემა არ არსებობს. აგროტურისტული რეგიონის შემთხვევაში, საუკეთესო პრაქტიკა შესაძლოა გახდეს, როგორც **საკანონმდებლო რეგულაცია, ასევე სახელმწიფო პროგრამები, პროექტები, წამახალისებელი ღონისძიებები.**

ნაშრომის მეორე თავის, მესამე ქვეთავში, **„აგროტურიზმის გლობალური ტენდენციები“** დასაბუთებულია, რომ თანამედროვე მსოფლიოში აგროტურიზმი და რეკრეაციული საქმიანობა ვითარდება სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობასთან მჭიდრო კავშირში. ამიტომ დღეს, მსოფლიოს უამრავ ქვეყანაში

სხვადასხვა სახის მეურნეობის მფლობელები საკუთარ ძალებს ტურიზმის განვითარებისათვის მიმართავენ.

აღნიშნულს ხელი შეუწყო, ეკოლოგიურად სუფთა აგროპროდუქტებზე მოთხოვნამაც. შესაბამისად, ფერმერებისათვის ტენდენციური გახდა ბიომეურნეობების შექმნა. ბიომეურნეობისა და ბიოწარმოების განვითარება ხელს უწყობს აგროტურიზმის დარგის სტიმულირებას.

ბიომეურნეობის საქმიანობის განვითარების მიზნით, ჯერ კიდევ, 1991 წელს ევროკავშირის მიერ იქნა მიღებული დადგენილება ეკოლოგიური სოფლის მეურნეობის რეგულირების შესახებ. ამერიკაში, ასეთივე ტიპის დადგენილება, 2002 წლიდან იქნა მიღებული.

ორგანული სოფლის მეურნეობის მოძრაობის საერთაშორისო ფედერაციისა და ორგანული სოფლის მეურნეობის კვლევითი ინსტიტუტის მიერ გამოაქვეყნებული სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით ორგანული სოფლის მეურნეობის უმსხვილესი ბაზარებია აშშ - 40 მილიარდი ევროს მოცულობის ბრუნვით, გერმანია - 10 მლრდ., საფრანგეთი - 7,9მლრდ., ჩინეთი - 7,6 მლრდ. ყველაზე ხშირად ორგანულ პროდუქტებს ყიდულობენ შვეიცარიაში. ორგანულ სოფლის მეურნეობას მისდევენ 181 ქვეყანაში. 69, 7 მილიონ ჰექტარზე.

მსოფლიოს 93 ქვეყანაში ორგანული სოფლის მეურნეობა სამართლებრივად რეგულირდება. მსოფლიოში ამავე სტატისტიკური მონაცემებით 2,9 მილიონი ორგანული, მეურნეობა/მწარმოებელია. მათ შორის ყველაზე მეტი 835 000 ინდოეთშია, შემდეგია უგანდა - 210 352, მექსიკა - 210 000.

ასე, რომ ბიომეურნეობების განვითარება განაპირობებს, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის მრავალფეროვანი ასორტიმენტის შექმნას. მსგავსს ეკოლოგიურად სუფთა აგროპროდუქტებზე მოთხოვნა გაიზარდა ვიზიტორების მხრიდანც. შესაბამისად, გაიზარდა მოთხოვნა აგროტურისტულ მოგზაურობაზე.

ყოველივე ეს აისახება შედეგებზეც. მსოფლიოში, ბოლო 50-60 წლის განმავლობაში, ტურიზმის დარგი სწრაფი ტემპით ვითარდება. ტურისტების მთლიანი რაოდენობიდან 25-30 % აგროტურიზმს ირჩევს. შემოსავლების მხრივ, აგროტურიზმში მთელი ტურიზმის შემოსავლების 20-30% მოდის.

ასევე საყურადღებოა, სწორად შეირჩეს ის ტურისტული დესტინაციები, სადაც ინფრასტრუქტურული პრობლემების მოგვარების გზით, მაქსიმალურად იქნება შესაძლებელი ტურისტული ობიექტების გადატვირთვის აღმოფხვრა, რითაც მოხერხდება მისი ავთენტურობისა და გამტარუნარიანობის პრინციპის აღდგენა.

ასევე, ფერმერებმა სტუმრებთან მომსახურების დროს უნდა გაითვალისწინონ ეკოლოგიური საფრთხეც, რომ არ დაზიანდეს გარემო. ანუ აქცენტი უნდა გაკეთდეს საქმიანობის სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებზე, ისე, რომ გათვალისწინებული იყოს გარემოს უსაფრთხოების წესების დაცვა.

საბოლოოდ, რომ შევაჯამოთ, ტურიზმის სექტორში გამოიკვეთა სამკურნალო, გამაჯანსაღებელ და აგროტურებზე მოთხოვნის მზარდი ტენდენციები.

ამასთან, სავალდებულო ხდება შესაბამისი პრინციპების დაცვა, რაც საშუალებას მისცემს ფერმერებს შეასრულონ: გარემოს დაცვის, მოულოდნელი შემთხვევებისათვის (პანდემია, სტიქიური უბედურებები, გაუთვალისწინებელი შემთხვევები) მზადყოფნის, სანიტარულ-ჰიგიენური უსაფრთხოების, მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ნორმები და რეკომენდაციები.

ნაშრომის მესამე თავის „აგროტურიზმის განვითარება საქართველოში, გურიის რეგიონის მაგალითზე“ პირველ ქვეთავში, „აგროტურიზმის განვითარება საქართველოში“ - წარმოჩენილია თუ როგორ ვითარდება აგროტურიზმი საქართველოში წლების განმავლობაში როგორ ფორმირდება და სრულყოფილ სახეს იძენს. აგროტურიზმის განვითარების ეტაპებია:

1999 წელი. აგროტურიზმის დანერგვისა და განვითარების პირველი მცდელობა საქართველოში. ამ პერიოდისათვის „აგროტურიზმის განვითარება ისახავდა მიზნად სასოფლო-სამეურნეო ტერიტორიების ინფრასტრუქტურის განვითარებას, სოფლად ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, აგრარული პროდუქციის მომწოდებლის (გლეხის) შემოსავლის დამატებითი წყაროების შექმნას, ეკოლოგიურად სუფთა კვების პროდუქტების წარმოებას, დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნას, ბუნებრივი გარემოს დაცვას, რეგიონებში

ტურისტების, შემოსავლების ზრდას, დამსვენებლებისა და ექსკურსანტების მოზიდვას.”

2004 წელი. სამართლებრივ აქტში უკვე ასახული იყო აგროტურიზმის განმარტება. „აგროტურიზმი ტურიზმის ისეთი სახეა, რომელიც ვითარდება სამი დარგის: ტურიზმის, სოფლის მეურნეობის და ეკოლოგიის საფუძველზე.” „აგროტურისტული ცენტრი ეს არის ადგილი, დასახლებული პუნქტი, სოფელი ან დაბა, რომელიც სოფლის მეურნეობის განვითარების დონით, ეკოლოგიური, კლიმატური, ისტორიულ-კულტურული ტრადიციებით და ძეგლებით, სხვა ტურისტული საკურორტო პოტენციალით წარმოადგენს გაჯანსაღების, შემეცნებისა და სოფლის ყოფასთან უშუალო კონტაქტის გეოგრაფიულ არეალს. საქართველოს თითოეული სოფელი თავისი განუმეორებელი ლანდშაფტით, ცხოვრების წესით, უნიკალური კულტურულ-ისტორიული ძეგლებით, დაცული ტერიტორიებით, სოფლის ფერმერული სახლებით წარმოადგეს აგროტურიზმის განვითარების მძლავრ პოტენციალს.”

2005 წელი - ჩამოყალიბდა, აგროტურიზმის განმარტების ქართული ვერსიაც: „აგროტურიზმი გულისხმობს ტურისტების მოგზაურობას იმ მიზნით, რომ იცხოვრონ ადგილობრივი მოსახლესავით, იმუშაონ ფერმერთან ერთად მინდორში, მოწველონ ძროხა, დაამუშაონ მიწა, იკვებონ მასთან ერთად, ანუ გარკვეული დროით გახდნენ მასპინძლის ოჯახის წევრები.”

2010 წელი - ტურიზმის ქვე-სექტორებს შორის გამოიყო აგროტურიზმი.

2014 წელი - 2014-2021 წლის თითქმის ყველა რეგიონის განვითარების სტრატეგიაში ნახსენებია აგროტურიზმი, როგორც განვითარების ერთ-ერთი ინსტრუმენტი.

2015 წელი - აგროტურიზმი, როგორც არასასოფლო-სამეურნეო დარგის განვითარების მიმართულემა საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარების (2015-2020) სტრატეგიაში განხილულია, როგორც დივერსიფიკაციის, არასასოფლო-სამეურნეო დარგის განვითარების საშუალება. „საკუთრივ სოფლის მეურნეობა ვერ შეძლებს სოფლად მცხოვრებთათვის საკმარისი რაოდენობით სამუშაო ადგილების შექმნას. ამიტომ, მთავრობა გეგმავდა ხელი შეეწყოს სოფლად არასასოფლო საწარმოების განვითარების

წახალისებას ისეთ სფეროებში, როგორც იყო მომსახურება, გადამამუშავებელი საწარმოები, აგროტურიზმი და სხვ.”

2017 წლის დეკემბერი, აღნიშნული დარგის განვითარების მიზნით, შეიქმნა საქართველოს სოფლის მეურნეობის ბიოპროდუქტების მწარმოებელთა ასოციაცია. რომლის მიხედვითაც, ბიოწარმოების ძირითადი პრინციპებია:

- ჯანსაღი საკვები;
- ბუნებრივი ეკოსისტემის შენარჩუნება;
- სამართლიანობა;
- ზრუნვა, მომავალი თაობებისათვის.

აღნიშნული პრინციპების გამო, ზოგიერთმა ფერმერმა ბიომეურნეობა აგროტურიზმს დაუკავშირა. რისი მეშვეობითაც აქვთ საშუალება მიიღონ ტურისტები, შესთავაზონ მათ ღამის გასათევი, აჩვენონ თუ როგორ ხდება აგროპროდუქტების წარმოება. ასევე, ხელი შეუწყონ სოფლის პოპულარიზაციასა და ტურიზმის განვითარებას.

ფერმერების ჩართვა აგროტურიზმში, განაპირობა ტურისტების მოთხოვნამაც. ისინი ეძებენ საინტერესო ადგილებს, მოტივირებულნი არიან შეისწავლონ და დააკვირდნენ აგრ-წარმოების ტექნოლოგიას, რაც თანამედროვე მიღწევებთან ერთად გამყარებული იქნება ტრადიციული, ისტორიული გამოცდილებითა და მიდგომებით.

2019 წელი - აგროტურისტული პროდუქტების ფორმირებამ ინტენსიური ხასიათი მიიღო. ამავე წელს აგროტურიზმის პოტენციური მაღალმთიანი დასახლებების განვითარების სტრატეგიაში აღნიშნულია, როგორც განვითარების შესაძლებლობის მქონე მიმართულება.

ბოლო პერიოდში, აგროტურიზმის შესახებ, შეიქმნა კანონპროექტი, რომელიც ძალაში შევიდა 2022 წლის 1 ივნისიდან. კანონში განსაზღვრულია სახელმწიფოს მიერ გასატარებელი ღონისძიებები, მათ შორის, საგადასახადო შეღავათები, რაც სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის ეკონომიკურ გაძლიერებასა და არსებული სოციალური პრობლემების აღმოფხვრას ისახავს მიზნად.

შესაბამისად, ცხოვრების ღონის მიხედვით, მნიშვნელოვანი განსხვავებებია სოფლის და ქალაქის ტიპის დასახლებებს შორის. მაგალითად,

საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის სამსახურის მონაცემებით, 2018 წელს სოფლად მცხოვრებ შინამეურნეობებთან შედარებით, ქალაქად მცხოვრები შინამეურნეობების საშუალო თვიური შემოსავალი 19,0 %-ით მაღალი იყო. იმავე წელს, აბსოლუტური სიღარიბე სოფლად 23,1 %-ს და ქალაქად 18,0%-ს შეადგენდა. ხოლო 2019 წლის მონაცემებით, სოციალური უთანასწორობა უფრო გაიზარდა, კერძოდ, საქსტატის მონაცემებით სოფლად მოსახლეობის 23,7 % ცხოვრობს სიღარიბის ზღვარს ქვევით, ქალაქში კი - 16,4 %.

შესაბამისად, სოფლის განვითარებისათვის, რეგიონების მუნიციპალიტეტების დონეზე უნდა განხორციელდეს სხვადასხვა ღონისძიებები და პროგრამები. ასე მაგალითად:

2021 წელიდან საქართველოს ფერმერთა ასოციაცია კანადის საგარეო საქმეთა, ვაჭრობის და განვითარების დეპარტამენტის ფინანსური მხარდაჭერით „საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მცხოვრები აგროტურიზმის მიმართულებით ჩართული ქალი მეწარმეების გაძლიერების მიზნით“ პროექტს ახორციელებს.

პროექტის მიზანი, საქართველოში აგროტურისტული ობიექტების პოპულარიზაციისა და განვითარების ხელშეწყობაა.

არსებული მონაცემების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ აგროტურიზმი, ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო შეთავაზებაა ტურისტებისათვის.

გარდა ამისა, ფერმერები ორიენტირებულნი არიან მრავალფეროვანი ბიომეურნეობების შექმნასა და ნატურალური პროდუქტის მიწოდებაზე. ისინი აწვდიან პროდუქტებს, როგორც ადგილობრივ ბაზრებს ისე ტურისტებს.

ნაშრომის მესამე თავის მეორე ქვეთავში, „**აგროტურიზმის პოტენციალი გურიის რეგიონში**“ წარმოდგენილია აგროტურიზმის განვითარების პოტენციალითა და რესურსებით გამოირჩეული საქართველოს ერთ-ერთ მხარე, გურიის რეგიონი. იგი მდებარეობს - დასავლეთ საქართველოში, შავი ზღვის პირას. მოიცავს სამ ადმინისტრაციულ რაიონს: ოზურგეთის, ჩოხატაურის და ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტებს და 186 სოფელს.

მოსახლეობის დიდი ნაწილი დასაქმებულია სოფლის მეურნეობაში. მოჰყავთ: სიმინდი, თხილი ჩაი, კურკოვანი და კაკლოვანი ხილი, ციტრუსი, ყურძენი და სხვ.

უფრო სუსტადაა განვითარებული მეცხოველეობა. მხარეში აღირიცხება 68,1 ათასი სული მსხვილფეხა საქონელი, 6,9 ათასი ღორი, 528 690 ფრთა ფრინველი, 8,2 ათასი სული ცხვარი და თხა. მოქმედებს 15-მდე მცირე ზომის სატბორე მეურნეობა, სადაც მოშენებულია კობრი და კალმახი. არის 12,2 ათასი ოჯახი ფუტკარი.

გურიის ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ნაწილია როგორც სოფლის მეურნეობა, ისე მომსახურების სფერო - ვაჭრობა და ტურიზმი. ტურიზმი განსაკუთრებით განვითარებულია მხარის შავ ზღვისპირეთში, სადაც არის ცნობილი კურორტები - ურეკი, შვეკეთილი და გრიგოლეთი. მაღალმთიან ალპურ ზონაში - ბახმარო და გომისმთა. არის ორი ბალნეოლოგიური კურორტი - ნაბელლავი და ქვედა ნასაკირალი.

გურიის მხარის სამივე მუნიციპალიტეტი, გამოირჩევა მრავალფეროვანი ფერმერული მეურნეობებით. სოფლის მეურნეობის წამყვანი დარგებია: მეციტრუსეობა, მეთხილეობა, მესიმინდეობა, მეჩაიეობა. მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს კვების მრეწველობას, არის სხვადასხვა პროდუქტის აგროსაწარმოები. განხილულია თითოეულ მუნიციპალიტეტში აგროტურიზმის განვითარების არსებული მდგომარეობა და შესაძლებლობები.

რეგიონის აგროტურისტულ შესაძლებლობებს ადასტურებს უკვე მოქმედი ობიექტების არსებობა. მაგალითად: ოზურგეთში - „ჩურჩხელას საწარმო“, კოპერატივი „ნატანები“, სასათბურე და სამაცივრე მეურნეობა - მარწყვის წარმოება. ლანჩხუთში - თევზის მეურნეობა „მიშოს არემარე“, „ბიჭიკოს ქვევრები“. ჩოხატაურში - საოჯახო სასტუმრო და ხილის ჩირის საწარმო „სკვიჯის სახლი“ და სხვ.

ასე, რომ გურიის რეგიონში აგროტურისტული რესურსების ათვისება დაწყებულია. ამაზე მიუთითებს, მცირე ფერმერული მეურნეობები, თუმცა, ეს მხოლოდ საწყისი ეტაპია. საჭიროა, ამ მიმართულებით მეტი გააქტიურება, როგორც ფერმერების მხრიდან საქმიანობაში დაინტერესებითა და ჩართვით,

ასევე ადგილობრივი თვითმმართველობის უშვალო დახმარებითა და მონდომებით.

ნაშრომის მესამე თავის, მესამე ქვეთავში, „**აგროტურიზმის განვითარების პერსპექტივები გურიის რეგიონში**“ ასახულია გურიის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარების შესაძლებლობებში დარწმუნების მიზნით ჩვენს მიერ განხორციელებული კვლევის შედეგები.

კვლევა ძირითად მიზანს წარმოადგენდა აღნიშნულ რეგიონში აგროტურიზმის განვითარების თავალსაზრისით არსებული სიტუაციის შეფასება და რეგიონალურ დონეზე აგროტურიზმის მართვის გაუმჯობესების მიმართულებების განსაზღვრა.

კვლევის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა აგროტურიზმის სფეროსთან დაკავშირებული კერძო სექტორის მოსაზრებებისა და მუშაობის პროცესის შესახებ მონაცემების მოპოვება.

კვლევის შედეგები უარესად მნიშვნელოვანია, როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორისათვის, რათა სწორად განხორციელდეს აგროტურიზმის დაგეგმვა და მერე მისი პრაქტიკულ საქმიანობაში გამოყენება. **კვლევის შედეგად გამოიკვეთა შემდეგი პრობლემები:**

- ფინანსურ რესურსებზე ნაკლები ხელმისაწვდომობა;
- მიუხედავად ამისა, რომ აგროტურიზმის განვითარების ერთ-ერთი საფუძველი სოფლის მეურნეობის დარგის გაჯანსაღებაა - სათანადო ყურადღება არ ექცევა დარგში არსებულ პრობლემებს, ეს იქნება მავნებლებთან ბრძოლა თუ სხვა სახის დაავადებები. გარდა ამისა, ფერმერებს არა აქვთ საკმარისი ცოდნა და გამოცდილება ამ მიმართულებით;
- არ ხდება, აგროტურიზმით დაინტერესებული ფერმერების დახმარება: ფინანსურად, ტექნიკით, ხარისხიანი შესაწამლი საშუალებებით, არ ხდება გასაღების ბაზრების მოძიება;
- ზოგჯერ, უხარისხო, იპორტირებული პროდუქცია რეგიონში გაცილებით დაბალ ფასშია, ვიდრე ადგილობრივი ნატურალური პროდუქცია, რაც ერთ-ერთი შემაფერხებელი ფაქტორიცაა;
- ადგილობრივი წარმოების განუვითარებლობა მნიშვნელოვანი დანაკარგია რეგიონისათვის, რაც ხელს უშლის მოსახლეობის დასაქმებას;

➤ ფერმერები ნაკლებად არის ინფორმირებული, იმის შესახებ თუ რა სარგებელს მოუტანთ აგროტურიზმი.

➤ დღეს, მსოფლიოში ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის ნაკლებობაა, ფერმერები კი საკუთარი მეურნეობის გამოყენებითა და განვითარებით შეძლებენ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსულ ვიზიტორს შეთავაზონ სუფთა გარემო და ნატურალური სოფლის ნობათი, რაც ორივე მხარისათვის სასარგებლოა. ამ შემთხვევაში, ისინი შეძლებენ გაასაღონ ადგილობრივი პროდუქტი და მიიღონ დამატებითი შემოსავალი;

➤ აგროტურისტული საქმიანობის განვითარების, ერთ-ერთ ხელისშემშლელ ფაქტორად ფინანსური რესურსების მოძიების სირთულე წარმოადგენს;

➤ გარემოს მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის ფერმერის დაუდევრობა და ნაკლები ინფორმირებულობა, რომ ქიმიური შხამქიმიკატებითა და შესაწამლი საშუალებებით ზიანდება გარემო, ნიადაგი ხანგრძლივი დროით ნაკლებმოსავლიანი ხდება.

გამოკითხული ფერმერების მიერ წამოჭრილი პრობლემების მოგვარება დაეხმარება მათ მეურნეობების შექმნასა და გაფართოებაში.

გამართული მეურნეობა კი ფერმერებს მისცემთ საშუალებას აგროტურიზმით დაინტერესებულ მომხმარებლებს მრავალფეროვანი სოფლის მეურნეობის ნაწარმი შეთავაზონ: ჩაი, ღვინო, ხილი, თევზი, ხორცი და ა. შ. ასევე, ტურისტებს გააცნონ პროდუქტის დამზადებისა და დამუშავების მოწინავე მეთოდები. ჩართონ ისინი, აგროპროდუქტების წარმოების პროცესში. მსგავსი პროცესების განვითარება, ხელს შეუწყობს გურიის სამივე მუნიციპალიტეტში ფერმერების დასაქმებასა და შემოსავლების ზრდას.

III. დასკვნები და წინადადებები

გურიის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარების შესაძლებლობების გამოვლენის მიზნით ჩატარებული კვლევების საფუძველზე შევიმუშავეთ შემდეგი დასკვნები და წინადადებები:

➤ გურიის სოფლებში აგროტურიზმის განვითარებისათვის უპირველესად აუცილებელია **ფერმერული მეურნეობის განვითარება და მერე მისი მიზმა ტურიზმთან**. ამ შემთხვევაში, ტურისტებს შესაძლებლობა ექნებათ დაისვენონ რა მარტო მაღალი კლასის სასტუმროებში, არამედ ფერმერის ოჯახებშიც, შეიძინონ ადგილობრივ აგროპროდუქტები. მიიღონ მონაწილეობა მოსავლის აღებაში. გახდნენ აგროპროდუქტის შექმნის პროცესის მონაწილე;

➤ გურიის სოფლებში აგროტურიზმის განვითარებას უპირველეს ხელშემწყობ პირობად შეიძლება მიიჩნიოთ მდიდარი ბუნებრივი რესურსები: **ლანდშაფტი, პანორამული ხედები**. ასეთი ადგილები მრავლადაა გურიაში - მაგალითად რომელის მოწყობა შეიძლება ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ორაგვეში, სოფელ აცანასა და ჩოჩხატის თემში.

ასევე, **კლიმატურ-ბალნეოლოგიური კურორტებთან ახლოს მდებარე სოფლები** -მაგალითად, სოფლები, რომლებიც მდებარეობს ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტში ბახმაროსა და ნაბელღავს შორის, სადაც აგრომეურნეობა კარგადაა განვითარებული, განსაკუთრებით მეცხოველეობა. ასევე, ურეკი, შეკვეთილი, გრიგოლეთის მიმდებარე ტერიტორია, სადაც განვითარებულია, როგორც მეციტრუსეობა, ისე მენერგეობა, მეფრინველეობა, მეცხოველეობა.

➤ **COVID-19-ით გამოწვეულმა პანდემიამ შეაფერხა**, თითქმის ყველა დარგის განვითარება, მათ შორის, ტურიზმის, რასაც მძიმე ეკონომიკური კრიზისი და სამუშაო ადგილების შემცირება მოჰყვა. მოცემულ სიტუაციაში, ინდუსტრიის განახლებისა და კრიზისიდან გამოყვანის ერთ-ერთი შესაძლებლობა აგროტურიზმი გახდა. აგროტურიზმის განვითარებამ წინ წამოსწია სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოების საჭიროება, რომელთა დაგეგმვინება შესაძლებელია გურიაშიც მდებარე ფერმერულ მეურნეობებში.

➤ რეგიონის ადმინისტრაციის მიერ უნდა მოხდეს, სოფლად მცხოვრები ადგილობრივი მოსახლეობის ინფორმირება, თუ რამდენად

სასარგებლოა მათთვის და რეგიონის ეკონომიკური განვითარებისათვის აგროტურისტულ საქმიანობაში ჩართვა. შემდეგ კი მისცენ შესაძლებლობა აგროტურისტულ პროგრამებში მიიღონ მონაწილეობა;

➤ **დემოგრაფიული კომპონენტი** - რეგიონში აღნიშნება რთული დემოგრაფიული მდგომარეობა, რაზეც უარყოფით გავლენას ახდენს მიგრაცია. მიგრაციული პროცესები, გამოწვეულია რთული სოციალური მდგომარეობით, სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონითა და დასაქმების მცირე პერსპექტივით.

შრომისუნარიანი მოსახლეობა სამუშაოს საძიებლად, საქართველოს დიდ ქალაქებში და საზღვარგარეთ მიემგზავრება. აღნიშნული პრობლემის მოგვარების ერთ-ერთი გზა აგროტურიზმის განვითარებაა. აგროტურიზმი ხელს უწყობს დემოგრაფიული პროცესების გაუმჯობესებას სოფლად და მიგრაციის დონის შემცირებას;

➤ მიმდინარე ეტაპზე, ტურიზმი გურიის რეგიონის ეკონომიკის განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს ვერ ასრულებს და **ტურისტული პოტენციალი** სრულად არ არის რეალიზებული, რისი ძირითადი მიზეზიც არის გზებისა და ტურისტული ინფრასტრუქტურის გაუმართაობა;

➤ გატარებული ღონისძიებების მიზანი ორიენტირებული უნდა იყოს გურიის რეგიონში აგროტურიზმით დაინტერესებული ვიზიტორების მოზიდვასა და მრავალფეროვანი აგროტურისტული პროდუქტების შეთავაზებაზე. ამ შესაძლებლობის კიდევ უფრო გამოვლენისათვის, საჭიროა სოფლის მეურნეობის, ტურიზმის და სხვა მომიჯნავე დარგების განვითარება.

აღნიშნული მიზნის მისაღწევად აუცილებელია არსებული რესურსების მაქსიმალურად ათვისება და მერე მისი ეფექტიანად გამოყენება. **აგროტურიზმის განვითარების მიზნით, აუცილებელია შემდეგი სახის ღონისძიებების გატარება:** ფერმერებისათვის ხელმისაწვდომი უნდა გახდეს აგროკრედიტი, სახელმწიფომ უნდა დააწესოს აგრობიზნესზე და მეწარმეთა გადასახადებზე შეღავათები, უნდა წახალისოს ფერმერები. სახელმწიფოს მხრიდან საჭიროა აგროტურიზმის მიმართულებით გრანტებისა და ინვესტიციების მოძიება, შემდეგ მისი მორგება ადგილობრივი ფერმერების შესაძლებლობებთან;

➤ **ეკონომიკური ზრდა** - ამჟამად, რეგიონში აგროტურიზმის პოტენციალის განვითარებას აფერხებს ისეთ ფაქტორთა ერთობლიობა, როგორცაა ადგილობრივი კერძო კაპიტალის, დანაზოგებისა და ინვესტიციების დაბალი დონე, რეგიონში უცხოური ინვესტიციების შემოდინების დაბალი მაჩვენებელი;

➤ აგროტურიზმის უცხოური გამოცდილებისა და კვლევის შედეგების ანალიზიდან გამომდინარეობს, რომ აუცილებელია საქართველოში ცალკეული მუნიციპალიტეტის დონეზე განხორციელდეს **აგროტურიზმის დაგეგმვა და მართვა**, რაც უნდა ითვალისწინებდეს როგორც ეკოლოგიურ და სოციალურ, ასევე, ეკონომიკურ მდგრადობის პრინციპებს;

➤ აუცილებლობას წარმოადგენს, ადგილობრივი თვითმმართველი ორგანოების მუდმივი კომუნიკაცია ფერმერებთან. ისინი ადგილზე უნდა გაეცნონ მათ პრობლემებს და დაეხმარონ მოგვარებაში. სწორედ, მათი დახმარებით უნდა მოხდეს ფერმერების ინფორმირება და ჩართულობა სასოფლო-სამეურნეო პროექტებში, რომ მიიღონ ფინანსური რესურსი საქმიანობის წამოწყებისა და გაფართოებისათვის;

➤ **მნიშვნელოვანია, სოფლის მეურნეობის საწარმოების აღდგენა-განვითარება და მისი დაკავშირება ტურიზმთან**, რაც ხელსშეუწყობს ადგილობრივი წარმოების განვითარებასა და ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებას. კერძოდ: ფერმერებისათვის უფრო მომგებიანი იქნება თუ ისინი გახსნიან საკუთარ მაღაზიებს, საფუნთუშეებს, რესტორნებს, სადაც მათ მიერ მოწეული ნატურალური პროდუქტისაგან დამზადდება სხვადასხვა კერძები, გაიყიდება ნედლი პროდუქტები და ნახევარფაბრიკატები, ვთქვათ, რძის ნაწარმი და სხვა. ფერმერი ორიენტირებული უნდა იყოს როგორც პროდუქტის ხარისხზე, ისე მის რაოდენობაზე;

➤ აგროტურიზმის ინდუსტრიასთან ერთად უნდა განვითარდეს **ინფრ-ასტრუქტურა**. ზოგიერთ სოფლებში გზა არ არის მოწესრიგებული, არის ნარჩენების გატანისა და გაუნებელყოფის, კანალიზაციისა და სხვა პრობლემები.

უპირველესად მნიშვნელოვანია, სამეურნეო არეალის გამართულობა და სისუფთავე, ამასთან კაპიტალური სანიტარული კვანძის არსებობა და სადეგუსტაციო სივრცე, ტრადიციული მასალითა და არქიტექტურული

ელემენტებით წარმოდგენილი. ასევე, დასახლებებში განთავსებული უნდა იყოს საინფორმაციო და საგზაო მანიშნებლები ვილების, საცხოვრებელი ადგილ-მამულების, ვენახის ზვრების ან ტურისტული ფერმების მითითებით;

➤ აუცილებელია, აგროტურიზმში ჩართულ ფერმერებს ერთმანეთთან ჰქონდეთ კომუნიკაცია. განსაკუთრებით, თუ ისინი ერთ თემში ან სოფელში, ან კიდევ მახლობლად მდებარე დაბაში ცხოვრობენ, რადგან არის შემთხვევა, როცა ფერმერი მხოლოდ ერთი ან რამდენიმე სახეობის პროდუქტს აწარმოებს. მიუხედავად ამისა, სტუმარმა შეიძლება, გამოთქვას სურვილი განსხვავებული პროდუქტის შეძენის, რომელსაც იგი არ აწარმოებს. ამ შემთხვევაში, უნდა მოხდეს ტურისტის გადამისამართება სხვა ადგილობრივ ფერმაში.

➤ ვიზიტორთა რაოდენობის ზრდა დადებითად მოქმედებს აგროტურიზმში ჩართული ადგილობრივი ფერმერების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. თუმცა, ამ ზემოქმედებას გააჩნია უარყოფითი მხარე ეკოლოგიური ბალანსის დარღვევის თვალსაზრისით.

მზარდი ტურისტული ნაკადების უარყოფითი ზემოქმედების მაგალითებია: გარემოს დაბინძურება, ნარჩენები, ფიზიკური მოქმედებით ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დეგრადაცია. მნიშვნელოვანია, ამ უარყოფითი მხარის გაანალიზება, რაც ტურიზმის განვითარებას შეიძლება მოჰყვეს. აღნიშნული საჭიროებს იმის ცოდნასაც, როგორ შეიძლება დასახლებული პრობლემის თავიდან აცილება ან მინიმუმამდე დაყვანა. ტურიზმის მიმართულებებს შორის, აგროტურიზმს ნაკლებად ახლავს გარემოზე უარყოფითი გავლენა, თუმცა საჭიროებს ტურისტის დროს გათვალისწინებას.

ასე, რომ აგროტურიზმი ერთმანეთთან აკავშირებს ეკოლოგიურ და ეკონომიკურ ღირებულებებს, აუმჯობესებს სოფლად ფერმერების ცხოვრების პირობებს, **ზრდის ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმების შესაძლებლობას;**

➤ თითოეული ფერმერის წარმატება დამოკიდებულია, მათივე შესაძლებლობებზე. შესაძლებლობებში იგულისხმება: გამართული მეურნეობა, ფერმერის მიერ უცხო ენისა და საქმის ზედმიწევნით ცოდნა, ტურისტების მომსახურებისათვის საჭირო უნარ-ჩვევების გამომუშავება და მერე მისი მორგება პრაქტიკულ საჭიროებასთან.

➤ შემოდებული უნდა იყოს მომსახურების **ხარისხის განმასხვავებელი ნიშნები, სერტიფიკატის** სახით. სერტიფიკატების მოპოვება გათვლილი უნდა იყოს იმ პირებზე, რომლებიც გამოირჩევიან ხელოსნობაში, მეთუნეობაში, კულინარიაში, თანამედროვე და ძველი აგრარული ტექნოლოგიების გამოყენებაში, მიწათმოქმედებაში, მეცხოველეობაში, ან რომელ ფერმერსაც აქვს ორიგინალური და გამორჩეული კარ-მიდამო და ა. შ.;

➤ თეორიის პრაქტიკაში რეალიზება მოითხოვს, კონკრეტული პირობების დაცვას, რაც ითვალისწინებს: ტურისტი უნდა ცხოვრობდეს ფერმაში, იკვებებოდეს ფერმერის მიერ მოყვანილი პროდუქტით. დაცული იყოს ჰიგიენისა და უსაფრთხოების ნორმები;

➤ აუცილებელია, **მარკეტინგული ღონისძიებების** გატარება, რაც გულისხმობს მომხმარებლის ქცევის შესწავლას, მის მოთხოვნაზე ორიენტირებასა და რეკლამის ორგანიზებას.

➤ **რეკლამის ორგანიზება** აგროტურისტულ საქმიანობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. ფერმერები სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა სახის პროდუქტებს აწარმოებენ, ამიტომ სარეკლამო საშუალებები მათ საქმიანობასთან უნდა იყოს მორგებული. ისე, რომ მიმზიდველი იყოს ვიზიტორებისათვის. ამ მიზნითაა განპირობებული, ისეთი ღონისძიებების განხორციელება, როგორც არის: „აგროტურისტული ფესტივალი“, შესაბამისი ბროშურების, ვებ-გვერდების, სარეკლამო განცხადებების გამოყენება და ა. შ.;

➤ **პროდუქტის ბრენდირება და შეფუთვა**, რაშიც იგულისხმება ფერმის სახელი, ლოგო, იქ წარმოებული ნატურალური, მაღალი ხარისხის პროდუქტის შეფუთვა. რეკლამის ორგანიზებისას კი ყოველივე ამის წარმოჩენა. აღნიშნული კომპონენტი საჭიროა ტურისტული ობიექტის ცნობადობის გასაზრდელად, რაც თავის მხრივ განაპირობებს მეტი მომხმარებლის მოზიდვას.

➤ უნდა შეიქმნას აგროტურიზმის ასოციაცია. რომლის წარმომადგენლები, გაითვალისწინებენ ფერმერების ინტერესებს, გამოსცემენ გზამკვლევებს, ხელს შეუწყობენ არსებული მარშრუტების „ჩაის გზა“, „ჩხავერის ისტორია“ პოპულარიზაციას, შეიმუშავენ პროგრამებსა და ახალ მარშრუტებს.

➤ ჯანსაღი კვების პოპულარიზაციის მიზნით გურიის სამივე მუნიციპალიტეტში მოქმედებს ფერმერული მეურნეობები, სადაც ტურისტებს

სთავაზობენ: „ღვინის ტურს“, „ჩაის ტურს“, სასათბურე, სანერგე, საყვავილე, თევზის მეურნეობების გაცნობას, მსხვილფეხა და წვრილფეხა პირუტყვის მოვლა-პატრონობის წესების გაცნობას, რძის პროდუქტების დამზადების ადგილობრივ, ტრადიციულ ტექნოლოგიას. პროდუქტის ადგილზე დაგემოვნებასა და ყიდვის შესაძლებლობას.

➤ **ახალი აგროტურისტული მოდელი** უნდა ითვალისწინებდეს: განთავსებას - ფერმაში მდებარე კოტეჯში, ან კიდევ განთავსების საშუალება შეიძლება იყოს: გურული ოდა, სოფლის აგროტურისტული სასტუმრო. ამას დამატება, ადგილობრივი სამზარეულოს გაცნობა, ტურისტების მონაწილეობა კერძების მომზადებაში და მერე დაგემოვნება. შეთავაზებაში უნდა იყოს კულინარიისა და ორგანული მიწათმოქმედების კურსები. ტურში მოიაზრება: ფერმერის კარმიდამოში ექსკურსია, მოსავლის აღებაში ტურისტების მონაწილეობა. მოსავლის აღებას, როგორც წესი, თან ახლავს ფოლკლორის გაცნობა, ხალხური სიმღერის შესწავლა და მოლხენა.

➤ **აგროტურებში მონაწილეობა**, რომელიც ორიენტირებული იქნება სოფლის ცხოვრებასა და მის საქმიანობასთან. ტურების მორგება შეიძლება წლის ოთხივე სეზონთან. კერძოდ: აგროტურები შეიძლება გაგრძელდეს მთელი წლის მანძილზე.

ზაფხულში მამულები და ვილები ტურისტებს უმასპინძლებენ ურეკის, შეკვეთილისა და გრიგოლეთის პლაჟებთან ახლოს მდებარე სოფლის სახლებში. ამ დროს ტურისტები ადგილობრივი მებოსტნეების საქმიანობაში ჩართვისა და ნატურალური პროდუქტის შექმნა-დაგემოვნების გარდა, ზღვაზეც დაისვენებენ.

შემოდგომაზე ფერმერები ტურისტებს მოსავლის აღებასა და ნარინჯისფერ რთველში მონაწილეობის მისაღებად მიიწვევენ.

ზამთარში - კურორტ ბახმაროსა და გომისმთასთან მდებარე სოფლებში ტრადიციული მეთოდით რძის პროდუქტების მიღებაში ჩაერთვებიან.

გაზაფხულზე კი - ექსკურსიები მოწყობა, ფერმერების დახმარებითა და ორგანიზებით. სხვა ადგილობრივ მეურნეობებშიც შესაძლებელი იქნება საგაზაფხულო სამუშაოების გაცნობა-შესწავლის განხორციელება. მაგალითად, მუშაობა ჩაის პლანტაციებში და ჩაის დაგემოვნება.

საკვებად უნდა გამოიყენონ: მცენარეული და ცხოველური, ეკოლოგიურად სუფთა საკვები. მიირთვან, გურიისათვის დამახასიათებელი კერძები. გაეცნონ ორგანულად სუფთა სიმინდის, კარტოფილის, თაფლის, რძისა და ხორცის პროდუქტების წარმოებას, ადგილობრივი ჯიშის ღვინოებისა და ჩურჩხელების დამზადების ტექნოლოგიას. მარშრუტის დროს, ტურისტებს შეეძლებათ მოისმინონ: სოფლებში შენარჩუნებული უძველესი, ტრადიციული, კუთხური სიმღერები, გაეცნონ და შეიძენენ ადგილობრივი რეწვის ნიმუშები: წინდები, ხელთათმანები, ქუდები, ხალიჩები, თავსაფრები, თხილამურები, ხის საოჯახო და მუსიკალური ინვენტარი და სხვ.

➤ **აგროტურისტული მარშრუტების მოფიქრება-სრულყოფა.** ახალი ტურისტული მარშრუტების თვალსაზრისით, ერთი-ერთი გამორჩეული ადგილი ოზურგეთის მუნიციპალიტეტში სოფელი ზედუბანია, სადაც გურული ფეოდალების ძველი ნამოსახლარი შეუძლიათ ნახონ ვიზიტორებმა. საუცხოოა ხედი სოფლის გორაკიდან, საიდანაც ჩანს შავი ზღვის მთელი სანაპირო ქობულეთიდან ფოთამდე და მდინარე ნატანების ველი. ის ადგილი ნაკაშიძეების ნამოსახლარია.

ნაკაშიძეები ფეოდალები იყვნენ, რომლებსაც - მთელი ის ტერიტორია ეკუთვნოდათ, რაც სოფლის გორაკიდან მოჩანს, საცხოვრებელი კი ზედუბანში, სწორედ ამ გორაკზე ჰქონიათ. (ნასაკირალის სერზე.)

ნაკაშიძეს მოწყობილი ჰქონდა ხელოვნური გამოქვაბული, რომელსაც სავარაუდოდ, ღვინის მარნად ან სხვადასხვა პროდუქტის შესანახად იყენებდა. იქვე იყო კუსტარულად დამზადებული ჩაის ფაბრიკა. გამოქვაბულის შესასვლელი გორაკის ჩრდილოეთ მხარესაა მოქცეული და დაუკვირვებელი თვალისთვის შეუმჩნეველია, რადგან მცენარეები ფარავს. შესასვლელი ფართოა, კედლები კი აგურითაა ამოყვანილი. გამოქვაბული გამოიყენებოდა 1920-იან წლებამდე.

ვფიქრობთ, შესაძლებელია აღნიშნული ადგილის განახლებარესტავრაცია, მცირე მეურნეობის გამართვა - მოწყობა აგროტურისტების მისაღებად;

➤ სოფლად ტურიზმის განვითარება ხელს უწყობს ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, რეკრეაციული ზონებისა და პარკების შექმნას, რაც

განაპირობებს ეკოლოგიურად სუფთა ტურისტული პროდუქტის მიღებას. ანალოგიური რამ შეიძლება მოეწყოს გურიაშიც, რაც შეიძლება ითვალისწინებდეს მაგალითად: კოლხეთის ეროვნული პარკის (იმნათის უბნის) დათვალიერებას, კატერით გასეირნებასა და თევზაობას, იქვე, მახლობლად მცხოვრები სოფელ გრიგოლეთის რომელიმე ფერმერის ოჯახში განთავსებასა და კვებას.

➤ ვფიქრობთ, კარგი იქნება, გურიის რომელიმე მუნიციპალიტეტში ცენტრთან ახლოს მიმდებარე ტერიტორიაზე ძველი გურული ოდის, ეთნოგრაფიული კუთხისა და აგრომუზეუმის, ფანჩატურის მოწყობა. იქვე, მცირე მეურნეობის გამართვა, რაც საშუალებას მისცემს ვიზიტორებს გაეცნონ ძველ და თანამედროვე სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკასა და ტექნოლოგიას, შეიმეცნონ გურიის ისტორია და ეთნოგრაფია, მოინახულონ და თავადაც ჩაებან მეურნეობის საქმიანობაში. დააგემოვნონ, ტრადიციული გურული კერძები და უძველესი ჯიშის ღვინოები. მოისმინონ გურული ფოლკლორი და გაერთონ ხორუმის ცეკვის ყურებით;

➤ ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ნატანებსა და შრომაში, აგროტურისტული მომსახურების ნაირსახეობა მოსავლის აღებას უკავშირდება. ამ თვალსაზრისით პოპულარული კულტურაა ციტრუსი. ციტრუსის კრეფა ხდება ოქტომბერსა და ნოემბერში. ვფიქრობთ, ამ დროს, საინტერესო იქნება, ტურისტების ნარინჯისფერ რთველში მონაწილეობა, რომლებსაც უნდა ჰქონდეთ არამარტო ფერმერის ოჯახში განთავსებისა და კვების საშუალება, არამედ იქვე ახლოს უნდა იყოს ციტრუსის წვენების და კომპოტების საწარმო-გადამამუშავებელი ქარხანა, სადაც ტურისტები გაეცნობიან წარმოების პროცესს, შეიძენენ და დააგემოვნებენ ნაწარმს;

➤ აგროტურიზმის განვითარება საჭიროებს მთელი რიგი ამოცანების გადაჭრას, რომელთა შორის არის საკანონმდებლო რეგულირება, ინფრასტრუქტურის შექმნა, დარგის განვითარების ფაქტორებზე მუდმივი მონიტორინგი, ფერმერის მიერ ადგილზე ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების წარმოების ხელშეწყობა, ეფექტიან სახელმწიფო ღონისძიებათა დაგეგმვა, დაფინანსება და რეალიზაცია, ადგილობრივი რესურსული პოტენციალის ეფექტიანი გამოყენება.

შემოთავაზებული წინადადებები და რეკომენდაციები, შეიძლება გამოყენებულ იქნას: ადგილობრივი ტურიზმის სამსახურის სპეციალისტებისათვის, მოსამზადებელ სასწავლო პროცესში. ასევე, გურიის რეგიონის ტურიზმის განვითარების სტრატეგიებში.

გურიის რეგიონისათვის, საუკეთესო პრაქტიკა, კი შესაძლოა გახდეს, როგორც **საკანონმდებლო რეგულაცია, ისე სახელმწიფო პროგრამები და პროექტები**, რაც ხელს შეუწყობს ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას და ეკონომიკურ ზრდას.

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები ასახულია ჩვენ მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში, მათ შორის:

1. ცეცხლაძე, მ., სულაბერიძე ს., „აგროტურიზმის განვითარების უცხოური გამოცდილება და მისი გამოყენების ზოგიერთი ასპექტი საქართველოში“, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, № 2, 2021 წელი.

<http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=1136&title>

2. **მურმან ცეცხლაძე, სალომე სულაბერიძე (2023). „ჩაის“ წარმოება და მისი როლი აგროტურიზმის განვითარებაში (გურიის რეგიონის მაგალითზე)**, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის რეცენზირებადი, ბეჭდურ-ელექტრონული, საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი ეკონომისტი, N1 2023. თბილისი. DOI: 10.36172/EKONOMISTI; E ISSN 2346-8432; Print ISSN 1987-6890; <https://ekonomisti.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=782>

3. Sulaberidze S., Tsetskhladze M. „DEVELOPMENT OF AGRO-TOURISM IN GURIA REGION AND POTENTIAL FOR ITS USE“, „GLOBALIZATION AND BUSINESS“, SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL Actual Problems of Economy and Business in Modern Globalization Theory and Practice № 11, 2021; 133-138. ISSN 2449 2396. <https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.019>

4. Tsetskhladze M., Sulaberidze S. (2023). Possible Risks in Agrotourism and Ways of Overcoming them (on the example of Guria region). Journal: "Three Seas Economic Journal" Vol. 3 No. 4 (2022). p 52-59. ISSN 2661-5150 (PRINT); ISSN 2661-5290 (ONLINE); DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150>

<http://www.baltijapublishing.lv/index.php/threeseas/article/view/1971>

5. Tsetskhladze M., Sulaberidze S. (2023). „The Role and Importance of Viticulture-winemaking in Agritourism Activity (On the Example of Guria Region)“, Latvia University of Life Sciences and Technologies. Of the 16-th International Scientific Conference Rural Environment. Education. Personality (REEP-2023) 12 th May 2023 online (ZOOM).

https://drive.google.com/file/d/1sfjZ_zRMj_1P0_UhXexqpuoJzeebkCl/view

L EPL Shota Rustaveli State University of Batumi

Faculty of Economics and Business

Branch Department of Business Administration, Management and Marketing

Salome Sulaberidze

Prospects for the development of Agro Tourism in the Guria region

Submitted for the academic degree of Doctor of Business Administration

Abstract

Batumi-2023

- 44 -

The thesis was completed in the Department of Business Administration, Management and Marketing of Batumi Shota Rustaveli State University.

Scientific supervisor:

Murman Tsetskhladze - Department of Economic Sciences Candidate, Shota Rustaveli State of Batumi University Associate Professor.

Foreign evaluator:

Ludmila Demidenko - Doctor of Economics, Associate Professor of the Finance Department of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Evaluators:

Irakli Kordzaia - Doctor of Business Administration, Associate Professor of Batumi Shota Rustaveli State University.

Nato Jabnidze - associate professor of Batumi Shota Rustaveli State University.

Nana Sharabidze - Doctor of Economics , Akaki Tsereteli Associate Professor of the State University.

The public defense of the thesis will be held on June 2, 2023, at 12:00, at the meeting of the thesis commission created by the dissertation council of the Faculty of Economics and Business of Batumi Shota Rustaveli State University. Address: st. Batumi, Ninoshvili St./Rustaveli Street No. 35/No. 32. aud. No. 423.

Secretary of the Dissertation Council: Leila Tsetskhladze

Doctor of Business and Management, Assistant Professor.

It is possible to familiarize with the dissertation work, Batumi Shota Rustaveli State in the library named after Ilia Chavchavadze of the university and on the website www.bsu.edu.ge

I. General Description Of The Work

Relevance of the thesis. Tourism is one of the priority destinations of our country, one of its sub-sectors – Agro Tourism can play a special role in the economic development of regions. Farmers are motivated to diversify the products they produce, which will increase the income received from agriculture. At the same time, it increases the volume of the country's gross domestic product, creates new jobs, develops the local economy and helps attract investments.

"Tourism" includes many tangible and intangible elements that affect or are related to other industries. Therefore, tourism has the potential to bring economic success to many other sectors of the local economy.

One of the regions of Georgia - Guria has all the prerequisites to successfully Agro Tourism develop, which will give local farmers the opportunity to increase the added value of local production, to make their products even more diverse, for which it is necessary to strengthen the ties of agriculture and tourism, taking into account the economic development plan of the region.

The soil-climatic conditions of the Guria region provide an opportunity for the development of such branches of horticulture as citrus growing, tea growing, production of berry crops, subtropical fruits, etc. In all three municipalities of the region, livestock breeding, poultry farming, and fish farms are widespread. Also, flower and greenhouse farms are arranged.

The main principle of Agro Tourism development in Guria is: recreation of tourists in a clean environment; involving them in village activities; Getting to know the Guria hospitality, which gives great pleasure to vacationers, and brings additional income to the farmer.

As a result of all this, jobs will be created in the villages. The resident will no longer have to look for work abroad, this will help to reduce migration. In addition, the infrastructure will improve, the standard of living will rise. All this determines the topicality of the topic.

The state of studying the problem - the role and importance of tourism and, in particular, agrotourism, has been more or less studied by Georgian and foreign researchers.

Important works on agrotourism have been dedicated to foreign scientists: B. Bosk, J. Bridenhans, T. Volkova-Goncharova, E. Vikens, R. Turner, O. Korobova, J. Lopa, R. Mareski, S. Markarian et al.

Among the Georgian authors, I. Akhalbedashvili, R. Beridze, G. Bedianashvili, I. Gagnidze, M. Gogelias, A. Devadze, M. Diasamidze, M. Metreveli, Zh. Mikashavidze, N. Samchkuashvili, L. Korghanashvili, I. Shalamberidze, G. Shanidze, N. Sharabidze, P. Chaganava, N. Chikhladze, E. Kharaisvili, L. Khartishvili, N. Khakhubia, c. Tsekhtadze, N. Jabnidze, and others' works.

However, the potential of tourism at the level of regions, especially in the direction of agro-tourism, is still little studied. It is this reality that led me to choose this topic for my qualifying thesis.

Object and subject of research. The object of study of the dissertation is the Agro Tourism sector. The subject of the research is the development opportunities of Agro Tourism in the Guria region, perspectives, problems and ways to overcome it.

The purpose and objectives of the research. The purpose of the research is: Identifying opportunities for the development of Agro Tourism in the Guria region and developing appropriate recommendations, identifying ways to solve the problem and predicting future results.

Based on this goal, we set the following tasks:

- Analysis of the requirements and trends of the international Agro Tourism market;
- Revealing the possibilities of sharing them based on the study of the history of Agro tourism and foreign experience.
- Studying the resources needed for the development of Agro Tourism in the Guria region, identifying possible objects;
- Based on the analysis of the potential of Agro Tourism in the region, the analysis of its development strategies;

➤ Determination of socio-economic factors for the effective development of Agro Tourism in the region.

Methodological and theoretical basis of the work. In the paper, based on the conceptual analysis of foreign and Georgian literature, we used the qualitative research method - documentary analysis. We carried out a synthetic analysis of the obtained results.

We also used systematic approaches and comparative analysis. In order to obtain data, we conducted a survey by filling out a questionnaire. We chose this way of survey because there are no statistical data on tourism and Agro Tourism in the Guria region.

Both local farmers involved in Agro Tourism and those farmers who are not involved in tourism were interviewed. The survey of representatives of local self-governing objects helped us to assess the current situation and identify problems.

We presented the results of the analysis of the data obtained as a result of the survey in tables and diagrams, formulated conclusions and recommendations.

Scientific works of Georgian and foreign researchers-scientists in the field of Agro Tourism, collections of scientific-practical conferences, data of the service of the National Statistics Agency and the "National Tourism Agency of Georgia" were used in the research process. Also the data of tourism services of Ozurgeti, Chokhatauri and Lanchkhuti municipalities of Guria region.

The target group of the research was farmers who are directly involved in tourism. The research was carried out in November-December 2021, based on a specially prepared questionnaire.

The main goal of the study was to assess the current situation from the point of view of Agro Tourism development in the mentioned region and to determine directions for improving Agro Tourism management at the regional level. The research was conducted in three directions:

1. Investigating the potential opportunities of employees in the direction of Agro Tourism in the Guria region;
2. Research of activities of state structures and facilities indirectly involved in Guria region, which help farmers to be interested in Agro Tourism;

3. Research of the activities of farmers who are not directly involved in tourism - to find out how much it is possible to involve them in Agro Tourism.

As a result of the research, a total of 182 villages and 566 farmers who had or have: at least 10 head of cattle, 10 heads of pigs, 25 sheep, were recorded in all three municipalities of Guria. 10 families of bees, 200 winged birds and above, arable land of 5 ha, perennial orchard (nuts, citrus, vines, etc.) with an area of 1 hectare.

Out of 566 farmers living in Ozurgeti, Chokhatauri and Lanchkhuti municipalities, we have managed to interview 400 respondents, of which 80 are involved in Agro Tourism activities, and 320 are only engaged in farming activities. Those farmers who are not involved in tourism mainly follow agriculture, viticulture and beekeeping.

Research hypotheses. Regarding the expected results of the research, several hypotheses or preliminary expectations regarding the tasks of the research were developed:

Hypothes 1: the development of Agro Tourism in the region will contribute to employment of the local population, improvement of their socio-economic condition;

Hypothes 2: The development of Agro-tourism requires: organizing infrastructure, presenting villages with natural beauty and ethno-culture, developing farms and tourism;

Hypothes 3: The interconnection of agriculture, agro-production and tourism will create an opportunity to: increase the number of farmers employed in the field of Agro Tourism, production of agricultural products, get more natural and organic products in rural conditions, which will be a business card for Agro Tourists. All this will create a prerequisite for further development of these fields.

Scientific novelty of the research - we consider the scientific novelty of the work:

- Based on the study of the world experience in the development of Agro Tourism, revealing the main trends in the further development of this field;
- Complete study of achievements in the development of Agro Tourism in the Guria region, revealing possibilities and perspectives;
- Based on the development of Agro Tourism, analysis of opportunities for improving the social, economic and ecological conditions of the region;

- Identifying opportunities for job creation in the region;
- Revealing the specific characteristics of the Agro Tourism development strategy;
- Development of new models of Agro Tourism, taking into account the analogies of the experience of foreign villages.

Scientific and practical significance of the thesis. The work will significantly contribute to the development of a strategic plan for the development of Agro Tourism in a separate region of the country, including Guria, better use of the potential of this field, development and implementation of qualified recommendations, and will contribute to raising the standard of living of the region's population and economic growth.

It will be used by specialists in the field of tourism, in the training of farmers engaged in Agro Tourism and teaching students in higher education institutions.

Approbation of the work. The approval of the dissertation was held on July 25, 2022 at the extended session of the Department of Business Administration, Management and Marketing of the Faculty of Economics and Business of Batumi Shota Rustaveli State University. The main provisions, recommendations, individual results of the thesis are reflected in our published scientific articles, materials of international scientific conferences, international refereed and peer-reviewed journals.

Dissertation thesis structure. The goals and tasks of the scientific topic determined the structure of the work, which includes 202 printed pages. It consists of an introduction, three chapters, nine sub-chapters, conclusions and recommendations, a list of 191 titles of used bibliographic sources. In accordance with the aim and objectives of the research, the paper adopted the following structure:

Introduction

Chapter I. Modern level of Agro Tourism development and main regularities

- 1.1. Origin of Agro Tourism and modern level of development
- 1.2. Laws of Agro Tourism development
- 1.3. Specific features of the Agro Tourism product

Chapter II. World experience and trends of Agro Tourism development

- 2.1. Modern experience of Agro Tourism development
- 2.2. Models of regulation of Agro Tourism activity
- 2.3. Global Trends in Agro Tourism

Chapter III. Development of Agro Tourism in Georgia, on the example of Guria region

- 3.1. Development of Agro Tourism in Georgia
- 3.2. The potential of Agro Tourism in the Guria region
- 3.3. Prospects for the development of Agro Tourism in the Guria region

Conclusions and recommendations

Used literature

II. The Main Content Of The Paper

The introduction of the paper substantiates the relevance of the research topic, sets goals and objectives, analyzes the subject and object of the research, presents the theoretical-methodological foundations of the research, establishes the scientific novelty and practical importance of the paper.

In the first sub-chapter of the first chapter - "Modern level of Agro Tourism development and main regularities", "Origin of Agro Tourism and modern level of development" - we focused on the development of the field. Agro Tourism as an independent direction of tourism has been developing in European countries since the second half of the 20th century. After the Second World War, a large part of the cities was destroyed, while the rural environment kept its untouched appearance. On weekends, city dwellers often traveled outside the city for recreation. Due to the lack of hotels in rural areas, tourists often had to spend the night in farmer's families.

For example, in the 70s of the last century in France, there was a massive migration of the rural population to the big cities. Farmers' incomes were decreasing every year, the idea of setting up family hotels attracted many people. At the initial stage, the peasants met each other to share their experiences. As a result, family hotels were formed in the form of a network and they were able to receive tourists. The Agro Tourism business project paid off. As a result, the development of rural tourism reduced the migration process in France. (Noniadze, : 2018).

In addition, in 1971, the association "Rural Tourism" was founded in France. The representatives of the said association started a tourist tour Statewide coordination of organizations. As a result of the association's work, in 1986, 8 million French ($\frac{1}{4}$ of tourists) decided to go on vacation to the countryside, and in 1987, 9.2 million French and 5.2 million foreign agritourists were already vacationing in the French countryside.

Currently, the income from Agro Tourism is 10% of the total income from tourism. Only 7% of tourists stay in a hotel, the rest 93% choose farms or camping.¹

So that agrotourism develops over time. Practical activities were supported by the theoretical foundations of tourism, which developed relatively intensively from the beginning of the 80-s of the last century. Various theories and models have been developed based on an evolutionary approach to tourism development and factors affecting it.

Currently, the tourism sector enjoys state support in almost all countries of the world. For example, under Hungarian law, the income that farmers receive from renting out their accommodation to tourists is not taxed. There are also special projects for the villages of the economically weakly developed regions, mostly for those families who are engaged in tourism services or intend to engage in this activity. For example, one of the projects provided for material support in the form of credit (up to 8,000 US dollars), which, in case of successful project management, the borrower does not return. (Pkhakadze, : 2020).

Similar examples show that Agro Tourism is one of the important means to improve the socio-economic condition of farmers living in rural areas and the population in general.

Problems caused by small land and unfavorable conditions of Agricultural production can be among the reasons hindering the development of the field. It should also be taken into account that it is impossible to involve farmers living in villages in modern large-scale competitive agrarian business at once. Also, it is unrealistic that over time, by itself, without taking any measures, the revival of agriculture will happen to the level that it will make it possible to ensure the socio-economic well-being of the rural population. (Promotion...).

Socio - Economic problems are especially acute in the mountainous regions of the countries. Nevertheless, the potential for the renewal and further development of the socio-economic existence is still preserved in the depressed regions and those on

the way to depression. Therefore, it is necessary to find new directions of activity to use this potential and promote their establishment.

The problem is also the low yield of agriculture, the provision of food for the local population and visitors, the replacement of locally produced Agricultural products with low-quality foreign products, because the increase in the consumption of imported agricultural products will also lead to a decrease in local production and an increase in the outflow of currency from the country.

It is essential that the decrease in agricultural production leads to a decrease in jobs, a decrease in the share of agriculture in the total volume of the total domestic product of the region. All this has a heavy impact on the socio-economic situation of the population. (Katsitadze... : 2019).

Agro Tourism is an effective means of solving the mentioned problems, solving the social and economic problems of individual individuals, regions and countries.

In the second sub-chapter of the first chapter of the work, "Regularities of Agro Tourism development", the stages of creation of Agro Tourism products are analyzed, attention is focused on the fact that Agricultural products should be grown by the farmer and natural, services should be of quality, infrastructure should be organized, offered activities should be organized, marketing events should have an active character.

Therefore, the corollary of Agro Tourism is mutual benefit for both farmers and visitors. It creates additional income, improves the socio-economic condition of farmers, promotes the issue of preserving the appearance of the village, national and traditional values. It allows tourists to enjoy recreation and taste eco-products (see Table No. 1.1).

From the given table it can be seen that the combined offers of Agriculture and tourism activities create a diverse Agro Tourism product.

The Agro Tourism product is designed for tourist activities. The classification of farms according to the elements of activities (Agritourism and recreational services) provides the opportunity to define/measure the profile of Agritourism farms and their incomes.

Researchers group (1) primary or (2) additional activities (depending on location and their relationship to agricultural activities) and identify five main categories (see Chart 1.1).

Table No. 1.1.

Benefits of Agro Tourism for farmers and tourists

Benefits for farmers	Benefits for tourists
Infrastructure development;	Active recreation;
Creation of additional jobs;	Getting environmentally friendly products;
Development of folk crafts;	Recreation, restoration of spiritual and physical strength;
Preservation of old traditions and national heritage;	Acquisition of new knowledge and experience;
Development of agriculture;	Diverse tourist services;
Reducing migration;	Closeness to nature;

Protection of biodiversity.	Sharing traditional cultural heritage.
-----------------------------	--

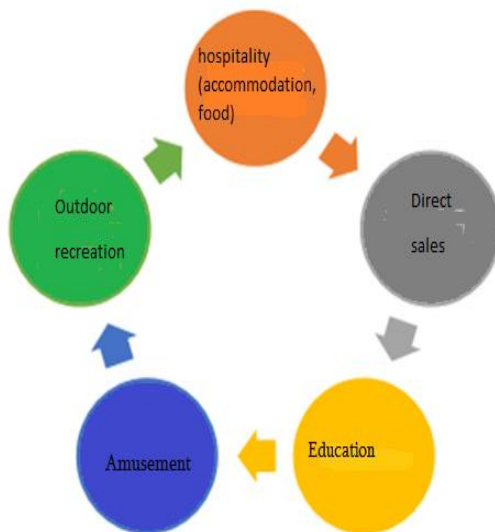
Source: "Legal base of agrotourism and international experience", 2020.

(Programme: Joint Efforts for Women's Economic Empowerment in Georgia (JAWE).

<https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/29136.>)

Scheme No. 1.1.

Five main categories of Agritourism activities

Source: "Legal base of agrotourism and international experience", 2020.

(Programme: Joint Efforts for Women's Economic Empowerment in Georgia (JAWE).

<https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/29136.>)

It follows from the given diagram that the formation of Agro Tourism product includes various components, namely: direct sales, accommodation, food, outdoor recreation, entertainment, education. The implementation of each component should be tailored to the natural and human resources of the respective territorial unit.

In the third sub-chapter of the first chapter of the paper, "Specific features of the Agro-Tourism product", the specifics of the Agro Tourism product are presented, namely:

➤ **Seasonality/availability** - it can be said that in the tourism business, when evaluating the available resources, both ecological and From an economic point of view, a full study of the impact of the environment and climate is one of the urgent issues. This is especially important in Agro Tourism, because the results of farmers' work also depend on climatic conditions. It also depends on the geographical location, topography, vegetation cover, weather and climate of the given region.

Weather and climate are the two main factors that determine the bioclimatic resources of a place. Unfavorable climatic conditions and their changes can affect the tourist flow or the seasonal change of tourist activities.

The seasonality of tourism and changes in the consumer sector, which are due to climatic variations, affect tourism-related sectors as well. The study of seasonality in the field of tourism allows determining the influence of natural-climatic conditions on the formation of the tourist product, the factors that determine seasonality in tourism are identified.

In the case of Agritourism, seasonality problems are rarely encountered unless there are unfavorable climatic conditions that can destroy farms. (Kartvelishvili...: 2019).

Sectoral approach - in order for farming to become a tourist product, it is important to create appropriate conditions. For example, if visitors can participate in beekeeping Accepted in honey pressing, bee hive maintenance, appropriate consultation with the beekeeper must be done before the tour. The tour must be accompanied and instructed by a beekeeper. During the tour, visitors must be equipped with beekeeper clothing and a hat. So, beekeeping can be freely used as a tourist product. Create a "honey tour".

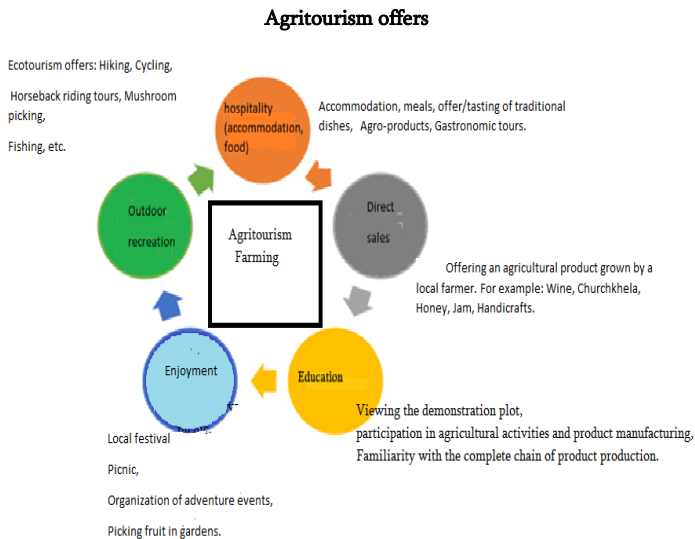
➤ **Variety of forms/activities of tourism product offering by host/farmer on site.**

Hosts of family hotels and Agro Tourism farms are trying to create innovative tourist services based on agricultural activities with different methods and activities for guest reception.

For example, there is a collection vineyard display where local and rare grape varieties are presented and daily activities are shared with visitors. For visual effect, their catering facility and vegetable garden are located in the same space, which will reinforce the practice of using local products in their operations and also make these products visible. There is also the principle of working in an open kitchen. In such ways, farms present their activities in a fun and credible way. (Assessment, :2020).

According to the results of the research, the types of Agro Tourism product services are shown in chart 1.2.

Scheme No. 1.2.

Source: "Legal base of agrotourism and international experience", 2020.

(Programme: Joint Efforts for Women's Economic Empowerment in Georgia (JAWE). <https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/29136>.)

As can be seen from the chart, special attention is paid to food during tourist services. The specific feature of the Agro Tourism product is expressed in the fact that the food offered to the visitors must be grown by the farmer and at the same time be ecologically clean and natural.

In addition to tasting and buying food, are tourists interested in where and how food is prepared? They are eager to meet with farmers and processing industry representatives and talk about what is happening in the field of food production. Therefore, two directions are distinguished: first - food preparation, traditional cooking. Then familiarization and viewing of food production technologies.

Traditional cooking means that there is a growing demand for a variety of high-quality, locally sourced food products and culinary products. Tourists want to eat and be involved in the cooking process. So, cooking in Agro Tourism activities reflects the tradition, heritage and local culture that preserves the traditional forms and cultural heritage of the village.

Acquaintance and inspection of the technology of food production - involves the observation by visitors of the production and technological processes of food products, the work process of the relevant machines.

Also, going through and participating in the stages that go from the farm to the raw material enterprise, after processing in the enterprise to the consumers. Also, attention is focused on food safety. Are the raw materials grown on the farm and then processed, of good quality and safe for health?

For many people who visit farms, especially children, such a visit is important because they see practically for the first time everything from what and how the food they want is made. Farmers take advantage of this interest and try to present the products and the production process as much as possible to potential customers.

Thus, Agritourism includes any agricultural operation that can attract interested visitors. For example, if working on farms is popular in Italy, in other countries, there

are different specifics - buying ecologically clean organic products on the spot, picking fruits, taking care of cattle, etc.

In Latvia, where Agritourism is very popular, visitors can take advantage of quite a few tours, where they will learn not only about Agricultural activities and products, but also about the traditions and customs of local farmers.

Historical villages inhabited by different ethnic groups represent the base of **Agro Tourism in Turkey**. Tourists staying in guest houses can buy organic products and learn about village life.

Agricultural exhibitions and festivals are popular in many countries. This is an interesting event, which presents both Agricultural equipment (innovations and possibilities), as well as all common branches of livestock and poultry farming (the best breeds, species), Agricultural products. (Dolikashvili...: 2021).

In summary, it can be said that tourists are interested in the existence and culture of the local population, traditions, cuisine, beliefs, legends and stories. Also, preparing and tasting dishes characteristic of the destination.

In addition, living in an environment where there are vineyards, orchards or farms of various purposes. In many cases, such places are located in an ecologically clean, natural environment, which is one of the main factors determining the Agro Tourism trip.

In the second chapter "**World experience and trends of agritourism development**", in the first sub-chapter "**Modern experience of agrotourism development**", we focused on the fact that the development of agrotourism was positively affected by the development of the right forms of organization of work and then its application in practice. In European countries, these forms were established as models.

Agrotourism models are currently divided into three directions of agrotourism development:

The first direction is typical for developed countries, where agrotourism develops in parallel with agricultural production. which is characteristic of France, Italy and Holland.

The second direction is typical for those countries that are focused on international tourism. For example, such a country is Cyprus.

The third direction is typical for tropical and developing countries. For example: Georgia, Armenia, Malaysia and others.

From the considered directions, we will single out the third direction and consider the South Caucasian model.

The South Caucasus unites three neighboring states - Georgia, Armenia and Azerbaijan. In the border regions of Georgia, both in villages and cities, there is a large population of Azerbaijan and Armenian nationalities.

There is frequent cooperation between the countries in terms of tourism development. For example, in order to support Agro Tourism facilities in the South Caucasus in 2021, the web portal <https://agrogate.world/> was developed, on which at the first stage the data of at least 100 Agro Tourism facilities from Georgia, Armenia and Azerbaijan were placed. On the one hand, the website helps travelers to identify Agritourism facilities in the mentioned countries, plan and provide travel, and on the other hand, Agritourism entrepreneurs to expand their trade.

Food and drink have a special place in the Georgian Agro Tourism model. Many things connect Georgian cuisine with Caucasian cuisine. Each region of Georgia offers visitors unique and traditional dishes, distinguished by different cooking styles.

For example, khachapuri differs in shape and taste depending on the region: Adjarian khachapuri, Imeretian khachapuri, Gurian pie, Khabizgina and Pkhlovni in Khevi, etc.

Over time, Georgian cuisine also developed. Today, Georgia stands out in the Gastro-Tourism market with its traditional dishes and wine. The country is recognized as the homeland of wine.

The international recognition of Georgian wine is due to the popularization of the ancient method of making wine, the process of fermentation and aging of wine in clay. As we have already mentioned, the Georgian method of making wine in a pitcher is an intangible cultural heritage and has been included in the UNESCO list since 2013.

The role of diverse varieties of Georgian wheat (autumn - Yifkli, Red Doli and others; spring - Deka, Zanduri) and other cereals and ancient leguminous crops in the

development of Georgian Agro Tourism, which are widespread in different regions of Georgia, especially in Kakheti, Kartli and Samtskhe, deserve special mention.

In addition, agrotourism in the country is distinguished by social activities, rituals and public holidays. In particular: local festive events are better preserved in mountain villages. For example, Lamaria day in Svaneti coincides with the New Year period and early spring holidays.

One of the most beautiful days is Lamproba, which is celebrated only in Svaneti. This festival is held before the arrival of spring, for good weather and abundant harvest. The main attributes of this day are special wooden lamps, when the ritual is over, people gather around the fire and sing songs. Wrestling is also a part of this celebration.

Other celebrations that have survived in the mountains to this day are "Shatiloba", "Shuamtoba", during which sports competitions, horse racing, accompanied by singing and poetry are held. One of the most popular folk festivals in the highland regions is "Athengenoba", which takes place in the summer, in the second half of July, during which even the locals who have settled in Bara return to the mountain with a solemn procession.

Presented activities: cooking, wine tour, agriculture, local celebrations, finally unite and form into one type of activity, Agro Tourism.

Agritourism model in Armenia. As of today, more than 60 tourism enterprises are represented in Armenia - mainly in the regions and especially in the villages, which are engaged in agrotourism. The main tourist products offered by them are: lavash baking, national dances, carpet weaving.

National cuisine includes not only tasting, but also the whole process of preparation, in which the tourist himself is involved: baking lavash and bread, making cheese, grilling, cooking chanacha and khavitsi, wine and home vodka (tasting), squeezing honey, baking bread and pakhlava.

As for the elements of national arts and crafts used in the creation of tourism packages, they are: tuff souvenirs and engraving, traditional carving, stone cross making, ceramic painting, Armenian doll making, blacksmithing (metal handwork), handmade soap making, carpet weaving, batik Crafting, woodworking and woodcarving, willow reed weaving, kamancha (musical instrument) lessons.

In recent years, festivals have been widely spread and developed, where the tourist will get a unique experience, where in one place tourists have the opportunity to learn about the intangible cultural heritage of Armenia in their natural environment.

Popular festivals for both local and international travelers are: Asen Wine Festival (pronounced Aerni), Yerevan Wine Days. In addition, tourists get to know and get involved in the activities of local farmers. In particular: they get to know traditional art, craft, dance and song. They take part in pressing honey, collecting berries and making jam, using local recipes, making ham and tolma, learning how to shear sheep on the farm, etc.

Together with the material cultural values, the intangible cultural values listed above jointly form the tourist attractions of Armenia, which contribute to the establishment of new trends in the development of world tourism. With the involvement of the local population, the tourism value chain is created.

Agritourism model of Azerbaijan. Azerbaijan has great tourist potential. A type of tourism such as agrotourism, whose development is subject to state regulation, is especially distinguished.

The country's rare natural resources, cultural, national, ethnographic complex contribute to the development of agrotourism. Favorable geographical location, diversity of flora and fauna, extraordinary cuisine, cultural-historical heritage, ancient traditions of hospitality.

From this point of view, there are many beautiful places in Azerbaijan, especially in the regions. For example: Shek, Ismail, Gabal, etc

The development of Agro Tourism in Azerbaijan is subject to state regulation.

So, Traveling to the South Caucasus is interesting for tourists. Tourists can visit Europe's least explored wildlife, mountains, lakes, forests, ancient towers and monasteries. To learn about the farming activities of the Caucasian people, their way of life and traditions. Taste a variety of traditional dishes.

Nevertheless, Tourism and its sub-sector Agro-tourism are currently developing sectors in all three countries. Which is due to the backwardness of the tourist infrastructure, low level of service, less access to financial resources for starting or expanding a business, etc.

As for the statistical data, the main trends in the development of the tourism potential of the South Caucasus region during the last five years (2017-2021) and the results of the impact of the pandemic on the tourism sector, the picture is as follows: in 2020, international visits to all three countries of the South Caucasus amounted to a record low number - 2,684,398 visitors (decrease compared to 2019 is 82.4%). In January-September 2021, the number of international visitors to the Republic of Azerbaijan amounted to 515,280, to Georgia - 1,188,234, and to the Republic of Armenia - 609,775.

Therefore, With the joint efforts of the three countries, it is necessary to develop a strategy for the development of the tourism industry of the South Caucasus, As a Region with great tourism potential, which will be aimed at increasing the attractiveness and competitiveness of tourism, Its promotion and awareness, Which will contribute to the strengthening of peace in the region, caused by war and pandemic. Overcoming crises and its economic sustainability.

Taking into account the presented data, the joint efforts of all three countries should be actively aimed at increasing the promotion and competitiveness of both individual countries and the region as a whole, which in the future will contribute to the regionalization and integration of the South Caucasus tourism market and thus further strengthen the tourism sustainability of the region and ensure healthy competition as the South Caucasus. Between the Caucasus and neighboring countries. (Kveladze... : 2013).

The experience of different countries shows that tourism is one of the most dynamic and rapidly developing industries in the global aspect. Among the tourist destinations, Agro Tourism stands out as a source of additional income for farmers and a form of recreation in rural areas.

In the second chapter, the second sub-chapter of the work, "**Models of regulation of Agro-Tourism activity**" - it is established that the organization and management of the implementation of Agro Tourism activity needs appropriate regulation. That is why, from the point of view of Agrotourism regulation, countries are divided into several categories:

- Countries with regulations on Agro Tourism: Albania, Netherlands, Hungary, Latvia, Romania, etc.;
- Countries where Agro Tourism is promoted with strategies, special programs and projects: Sweden, Slovenia, Spain, Luxembourg, etc.
- Countries where special events play an important role in the development of Agro Tourism. (Estonia).

Finally, to summarize, there is no unified scheme for the development of Agro Tourism worldwide. Taking into account the peculiarities of the Agro Tourism region, the best practice may be as a legislative one Regulation, as well as state programs, projects, incentive measures.

In the second chapter, the third sub-chapter, "**Global trends of Agro Tourism**" the peculiarities of the development of Agro Tourism in the modern world are presented. How do the owners of different types of farms in many countries of the world use their opportunities for the development of tourism?!

The demand for ecologically clean agro-products contributed to this. Accordingly, it has become a trend for farmers to create organic farms. The development of bio-farming and bio-production contributes to the stimulation of the field of Agro Tourism.

In 1991, the European Union adopted a resolution on the regulation of ecological agriculture in order to develop organic farming activities. In America, a similar type of resolution was adopted in 2002.

The largest organic agriculture markets are the USA - with a turnover of 40 billion euros, Germany - 10 billion, France - 7.9 billion, China - 7.6 billion. Most often organic products are bought in Switzerland. Organic agriculture is practiced in 181 countries, where 69.7 million ha are occupied by farms of this type.

Organic agriculture is legally regulated in 93 countries of the world. In the world, according to the same statistical data, there are 2.9 million farms/producers. Among them, India has the most 835,000, Uganda - 210,352, Mexico - 210,000. (Ghongadze, : 2020).

So, the development of organic farms leads to the creation of a diverse assortment of ecologically clean products. The demand for similar, ecologically clean agro-products

has also increased from the visitors. Consequently, the demand for Agritourism travel has increased.

All this affects the results. In particular: in the world, during the last 50-60 years, the field of tourism is developing at a fast pace. 25-30% of the total number of tourists choose Agro Tourism. In terms of income, Agro Tourism accounts for 20-30% of all tourism income. (Kvaratskhelia...2020).

It is also important to select correctly those tourist destinations where, by solving infrastructural problems, it will be possible to eliminate overloading of tourist facilities as much as possible, thus achieving the principle of authenticity and capacity.

Also, the farmers should take into account the ecological danger while serving the guests, so as not to damage the environment. That is, the emphasis should be placed on the positive side of the activity, on the improvement of Socio-Economic conditions, so that the observance of environmental safety rules is taken into account.

Therefore, various trends have been identified in the tourism sector, the demand for medical, health and agro tours is growing.

In addition, it is mandatory to observe the relevant principles, which will allow farmers to comply with the principles of environmental protection, sanitary-hygienic safety, consumer rights protection norms and related recommendations.

In the third chapter of the work, "**Development of Agro Tourism in Georgia, on the example of Guria region**", in the first sub-chapter, "**Development of Agro Tourism in Georgia**", the current state of Agro Tourism in the country is presented. Agro Tourism in Georgia has been forming over the years and is getting its perfect shape. The main stages of its development are:

1999 year - the first attempt to introduce and develop Agro Tourism in Georgia. In that period, in order to develop Agro Tourism, it was necessary to develop the infrastructure of agricultural areas, improve living conditions in rural areas, create additional income for the farmer, and produce natural agricultural products. (Decree of the President of Georgia No. 627 of November 21, 1999).

2004 year - the definitions of Agro Tourism were already reflected in the legal act. In particular:

"Agritourism is a type of tourism that develops on the basis of three branches: tourism, agriculture and ecology".

"Agro Tourism center is a place, a settlement, a village or a township, which, with the level of agricultural development, ecological, climatic, historical-cultural traditions and monuments, and other tourist resort potential, represents a geographical area of health, knowledge and direct contact with rural life." (Assessment... : 2020).

Since that period, it was understood and realized that: each village of Georgia with its unique landscape, way of life, unique cultural-historical monuments, protected areas, rural farms possessed the rich resources necessary for the development of Agro Tourism (Decree of the President of Georgia No. 385 of August 8, 2003).

2005 year - the Georgian version of the definition of Agro Tourism was also formed: "Agro Tourism means the travel of tourists with the aim of living like a local resident, working with a farmer in the field, milking a cow, working the land, eating with him, that is, for a certain time, becoming members of the host's family." (Kirvalidze, : 2005).

2010 year - According to the 2010-2017 state strategy of regional development of Georgia, it was important to develop mechanisms for diversifying the tourism sector and developing domestic tourism, which would contribute to the development of various types of tourism, including Agro Tourism in the country.

2014 year - Almost all regional development strategies for 2014-2021 describe Agro Tourism as one of the development tools.

2015 year – Agro Tourism as a direction of development of non-agricultural sector in the strategy of agricultural development of Georgia (2015-2020) is considered as a means of diversification, development of non-agricultural sector. "Agriculture itself will not be able to create enough jobs for the people living in rural areas. Therefore, the government planned to encourage the development of non-agricultural enterprises in rural areas in such areas as services, processing enterprises, Agro Tourism, etc. (Assessment... : 2020).

December 2017 year - in order to develop Agro Tourism, the Association of Producers of Agricultural Bioproducts of Georgia was established. according to which, the main principles of bioproduction are: Healthy food;

- Preservation of natural ecosystem;
- Justice;
- Care for future generations. (Bio...).

Based on the mentioned principles, some farmers connected organic farming with Agro Tourism. which allows to receive tourists, offer them overnight accommodation, show how agricultural products are produced. Also, promote rural promotion and tourism development.

The involvement of farmers in Agro Tourism has led to the demand of tourists. They are looking for interesting places, motivated to study and observe agricultural production technology, which will be supported by traditional, historical experience and approaches along with modern achievements. (Kvaratskhelia... : 2020).

2019 year - the formation of Agro Tourism products became intensive. In the same year, the potential of Agro Tourism was mentioned in the development strategy of highland settlements as a direction with development potential. (Georgian...).

Recently, a draft law on Agro Tourism was created, which entered into force on June 1, 2022. The law defines measures to be taken by the state, including tax benefits, which aim at economic empowerment of the population living in rural areas and elimination of existing social problems.

Accordingly, in terms of living standards, there are significant differences between rural and urban settlements. For example, according to the data of the National Statistics Service of Georgia, in 2018, compared to households living in rural areas, the average monthly income of urban households was 19.0% higher. In the same year, absolute poverty was 23.1% in rural areas and 18.0% in urban areas. And according to the data of 2019, social inequality has increased, in particular, according to the data of Sakstat, 23.7% of the population lives below the poverty line in rural areas, and 16.4% in the city. (Explanatory... : 2021).

Therefore, for rural development, various measures and programs should be implemented at the level of regional municipalities. So, for example, from 2021, the Georgian Farmers' Association with the financial support of the Canadian Department of Foreign Affairs, Trade and Development "in order to strengthen women entrepreneurs involved in Agritourism living in different regions of Georgia" is

implementing a project whose goal is to promote and develop Agritourism facilities in Georgia.

Based on the available data, it can be said that Agro Tourism is one of the most interesting offers for tourists.

In addition, farmers are focused on creating diverse bio-farms and providing natural products. They supply products to both local markets and tourists.

In the second sub-chapter of the third chapter of the paper, "**Potential of Agro Tourism in the Guria region**", it is justified that the region is distinguished by the possibilities of Agro Tourism development. Guria is located in western Georgia, on the edge of the Black Sea. It includes three administrative districts: Ozurgeti, Chokhatauri and Lanchkhuti municipalities and 186 villages.

A large part of the population is employed in agriculture. They grow: corn, nuts, tea, nuts and fruits, citrus, grapes, etc.

Animal husbandry is less developed. 68.1 thousand cattle, 6.9 thousand pigs, 528,690 poultry, 8.2 thousand sheep and goats are registered in the region. There are up to 15 small fish farms where carp and trout are bred. There are 12.2 thousand families of bees.

An important part of Guria's economy is agriculture, as well as the service sector - trade and tourism. Tourism is especially developed in the coastal area of the region, where the famous resorts - Ureki, Shekviteli (Kaprovani) and Grigoleti are located. In the high mountain alpine zone - Bakhmaro and Gomismta. There are two balneological resorts - Nabeglavi and Lower Nasakirali. (Guria... : 2021).

All three municipalities of the Guria region are distinguished by diverse farms. The leading branches of agriculture are: citrus growing, fruit growing, vegetable growing, tea growing. An important place is occupied by the food industry, there are agro-enterprises of various profiles. The resources and potential needed for the development of Agro Tourism in each municipality are discussed.

The Agro-tourism possibilities of the region are confirmed by the presence of already operating facilities. For example: in Ozurgeti - "Churchkhela enterprise", cooperative "Natanevi", greenhouse and cold storage - production of strawberries. In

Lanchkhuti - fish farm "Misho Aremare", "Bichiko Kvevreb'i". In Chokhatauri - family hotel and dried fruit factory "Skiji House" and others.

Based on the research carried out by us in 2021, a total of 566 farmers have been registered in all three municipalities of Guria, of which 80 farmers are involved in agrotourism. Out of 80 objects, 41 Agro-tourist locations are in Ozurgeti municipality, 16 in Chokhatauri municipality, 23 in Lanchkhuti municipality.

So, utilization of Agro Tourism resources in Guria region has started. This is indicated by small farms. However, this is only the beginning stage. It is necessary to activate more in this direction, both with the interest and involvement of farmers, as well as with the direct help and determination of the local self-government.

In the third chapter, the third sub-chapter of the work, "**Perspectives for the development of agrotourism in the Guria region**", the results of the research carried out by us in order to ascertain the possibilities of the development of agrotourism in the Guria region are presented.

The main goal of the study was to assess the current situation from the point of view of the development of agrotourism in the mentioned region and to determine the directions for improving the management of agrotourism at the regional level.

The main task of the research was to obtain data on the opinions and work process of the private sector related to the field of agrotourism.

The results of the research are extremely important, both for the state and the private sector, in order to properly plan agrotourism and then use it in practical activities. As a result of the research, the following problems were identified:

- less access to financial resources;
- Despite the fact that one of the foundations of the development of agrotourism is the improvement of the agricultural sector - due attention is not paid to the problems in the sector, be it the fight against pests or other types of diseases. In addition, farmers do not have enough knowledge and experience in this direction;
- There is no support for farmers interested in agrotourism: financially, with equipment, with quality pesticides, key markets are not being sought;
- Sometimes, low-quality, imported products in the region have a much lower price than local natural products, which is one of the hindering factors;

□ The underdevelopment of local production is a significant loss for the region, which prevents the employment of residents;

□ Farmers are less informed about the benefits of agrotourism.

□ Today, there is a lack of ecologically clean products in the world, and farmers, by using and developing their farms, will be able to offer visitors from different parts of the world a clean environment and a natural village atmosphere, which is beneficial for both parties. In this case, they will be able to sell local products and get additional income;

□ The difficulty of finding financial resources is one of the hindering factors for the development of agro-tourism activities;

□ The carelessness of the farmer and lack of awareness of the fact that the environment is damaged by chemical poisons and poisons, the soil becomes less productive for a long time, poses a significant threat to the environment.

Solving the problems raised by the interviewed farmers will help them to establish and expand their farms.

Well-managed farms will allow farmers to offer a variety of agricultural products to consumers interested in agrotourism: tea, wine, fruits, fish, meat, etc. Sh. Also, tourists should be introduced to advanced methods of product manufacturing and processing. to include them in the process of production of agricultural products. The development of similar processes will contribute to employment and income growth of farmers in all three municipalities of Guria.

III. Conclusions and Suggestions

We developed the following conclusions and suggestions on the basis of the research conducted to identify the opportunities for the development of agrotourism in the Guria region:

□ For the development of agro-tourism in the villages of Guria, it is first necessary to develop farming and then connect it with tourism. In this case, tourists will have the opportunity to relax not only in high-class hotels, but also in farmer's families, to buy local agricultural products. to participate in harvesting. become a participant in the process of creating agricultural products;

□ Rich natural resources can be considered as the primary contributing factor to the development of agrotourism in the villages of Guria: landscape, panoramic views. There are many such places in Guria - for example, which can be arranged in the village of Oragve, village of Atsana and Chochkhati community of Lanchkhuti municipality.

Asve, villages located near climatic and balneological resorts - for example, villages located in Chokhatauri municipality between Bakhmaro and Nabeglavi, where agriculture is well developed, especially animal husbandry. Also, Ureki, Kotetili, the surrounding area of Grigoleti, where both citrus growing and energy growing, poultry farming, and animal husbandry are developed.

The pandemic caused by COVID-19 has hampered the development of almost all sectors, including tourism, resulting in a severe economic crisis and job losses. In the given situation, one of the opportunities to renew the industry and bring it out of the crisis has become agrotourism. The development of agrotourism brought forward the need for the production of agricultural products, which can be tasted in farms located in Guria as well.

□ The administration of the region should inform the local population living in rural areas about how beneficial it is for them and for the economic development of the region to engage in agro-tourism activities. and then give them the opportunity to participate in agro-tourism programs;

□ Demographic component - the region has a difficult demographic situation, which is negatively affected by migration. Migration processes are caused by a difficult

social situation, low level of social infrastructure development and little employment prospects.

The able-bodied population travels to the big cities of Georgia and abroad in search of work. One of the ways to solve the mentioned problem is the development of agrotourism. Agrotourism contributes to the improvement of demographic processes in rural areas and the reduction of the level of migration;

- At the current stage, tourism cannot play an important role in the development of the economy of the Guria region, and the tourist potential is not fully realized, the main reason of which is the malfunction of the roads and tourist infrastructure;

- The purpose of the events should be focused on attracting visitors interested in agrotourism in the Guria region and offering a variety of agrotourism products. In order to further reveal this possibility, it is necessary to develop agriculture, tourism and other related fields.

To achieve the mentioned goal, it is necessary to utilize the existing resources as much as possible and then use them effectively. In order to develop agrotourism, it is necessary to carry out the following measures: agro-credit should be made available to farmers, the state should establish incentives for agribusiness and entrepreneurs' taxes, should encourage farmers. From the side of the state, it is necessary to find grants and investments in the direction of agrotourism, then adjust it to the capabilities of local farmers:

- Economic growth - currently, the development of agrotourism potential in the region is hindered by a combination of such factors as the low level of local private capital, savings and investments, the low rate of foreign investment inflow into the region;

- From the analysis of foreign experience and research results of agritourism, it follows that it is necessary to plan and manage agritourism at the level of individual municipalities in Georgia, which should take into account the principles of ecological, social, and economic sustainability;

- Constant communication of local self-governing bodies with farmers is a necessity. They should learn about their problems on the spot and help them solve

them. It is with their help that farmers should be informed and involved in agricultural projects in order to receive financial resources for starting and expanding their activities;

- Economic growth - currently, the development of agrotourism potential in the region is hindered by a combination of such factors as the low level of local private capital, savings and investments, the low rate of foreign investment inflow into the region;

- From the analysis of foreign experience and research results of agritourism, it follows that it is necessary to plan and manage agritourism at the level of individual municipalities in Georgia, which should take into account the principles of ecological, social, and economic sustainability;

- Constant communication of local self-governing bodies with farmers is a necessity. They should learn about their problems on the spot and help them solve them. It is with their help that farmers should be informed and involved in agricultural projects in order to receive financial resources for starting and expanding their activities;

- It is important to restore and develop agricultural enterprises and to connect them with tourism, which promotes the development of local production and employment of the local population. In particular: it will be more profitable for farmers if they open their own shops, bakeries, restaurants, where different dishes will be prepared from the natural products they produce, raw products and semi-finished products will be sold, say, dairy products and others. The farmer should be focused both on the quality of the product and its quantity;

- Infrastructure should be developed along with agrotourism industry. In some villages, the road is not in order, there are problems with disposal and neglect of waste, sewage and other problems.

First of all, the orderliness and cleanliness of the agricultural area is important, as well as the existence of a capital sanitary junction and the tasting space, represented by traditional materials and architectural elements. Also, informational and road signs indicating villas, residences, vineyards or tourist farms should be placed in the settlements;

□ It is necessary for farmers involved in agrotourism to communicate with each other. Especially if they live in the same community or village, or even in a nearby township, because there are cases when a farmer produces only one or a few types of products. Nevertheless, the visitor may wish to purchase a different product that it does not produce. In this case, the tourist should be redirected to another local farm.

□ The increase in the number of visitors has a positive effect on the socio-economic condition of local farmers involved in agro-tourism. However, this impact has a negative side in terms of disturbing the ecological balance.

Examples of negative impacts of growing tourist flows are: environmental pollution, waste, degradation of biological diversity by physical action. It is important to analyze this negative side, which may result from the development of tourism. This also requires knowing how the named problem can be avoided or minimized. Among tourism destinations, agrotourism has less negative impact on the environment, although it needs to be taken into account during the tour.

So that agrotourism connects ecological and economic values, improves the living conditions of farmers in rural areas, increases the possibility of employment of the local population;

□ The success of each farmer depends on their own capabilities. Opportunities mean: proper farming, thorough knowledge of a foreign language and work by a farmer, development of skills necessary for serving tourists and then adapting it to practical skills.

□ Distinctive signs of service quality should be introduced in the form of a certificate. Obtaining certificates should be aimed at those who excel in handicrafts, pottery, cooking, use of modern and ancient agricultural technologies, farming, animal husbandry, or any farmer who has an original and distinctive backyard, etc. sh.;

□ Realization of the theory in practice requires compliance with specific conditions, which include: the tourist must live on a farm, eat the products grown by the farm nation. hygiene and safety standards should be observed;

□ It is necessary to carry out marketing activities, which involves studying the behavior of the user, focusing on his demand and organizing advertising.

□ Advertising organization plays an important role in agro-tourism industry. Farmers produce different types of agricultural products, so advertising means should be adapted to their needs. So that it is attractive to visitors. For this purpose, the implementation of such events as: "Agritourism Festival", the use of relevant brochures, web pages, advertising announcements, etc. is conditioned. sh;

□ Branding and packaging of the product, which means the name of the farm, the logo, the packaging of the natural, high-quality product produced there. And when organizing the advertisement, it's all about presenting it. This component is needed to increase the awareness of the tourist object, which in turn leads to the attraction of more customers.

□ An agrotourism association should be established. Representatives of which, taking into account the interests of farmers, issue guidebooks, promote the existing routes "Tea Road", "History of Chkhaveri", develop programs and new routes.

□ In order to promote healthy nutrition, there are farms in all three municipalities of Guria, where tourists are offered: "wine tour", "tea tour", getting to know greenhouse, nursery, flower, fish farms, getting to know the rules of cattle and small livestock care, local dairy production, traditional technology. The opportunity to taste and buy the product on the spot.

□ The new agro-tourism model should include: accommodation - in a cottage located on a farm, or another way of accommodation can be: Guruli Oda, rural agro-tourism hotel. In addition to this, getting to know the local cuisine, the participation of tourists in the preparation of dishes and then tasting them. Cooking and organic farming courses should be on offer. The tour includes: excursion to the farmer's yard, participation of tourists in harvesting. Harvesting, as a rule, is accompanied by learning about folklore, learning folk songs and molkhena.

□ Participation in agro tours, which will be focused on village life and its activities. Tours can be adjusted to all four seasons of the year. In particular: agro tours can last throughout the year.

In the summer, manors and villas host tourists in rural houses near the beaches of Ureki, Kotupili and Grigoleti. At this time, besides participating in the activities of

local gardeners and buying and tasting natural products, tourists will also relax at the sea.

In autumn, farmers invite tourists to participate in harvesting and orange harvest.

In winter - in the villages near Bakhmaro resort and Gomismta, they will be involved in the traditional method of obtaining dairy products.

And in the spring - arranging excursions, with the help and organization of farmers. In other local farms, it will be possible to get to know and learn about spring work. For example, working in tea plantations and tasting tea.

Food should be used: vegetable and animal, ecologically clean food. They will eat typical dishes of Guri. To get to know the production of organically pure corn, potatoes, honey, milk and meat products, the technology of making local wines and churchkhelis. During the route, tourists will be able to listen to: ancient, traditional, angular songs preserved in the villages, learn about and buy samples of local handicrafts: socks, gloves, hats, carpets, headgear, skis, wooden household and musical equipment, etc.

□ Designing and perfecting agro-tourist routes. From the point of view of new tourist routes, one of the outstanding places in Ozurgeti municipality is the village of Zedubani, where visitors can see the old settlement of the Guri feudal lords. The view from the hill of the village is amazing, from where you can see the entire coast of the Black Sea from Kobuleti to Poti and the valley of the Nataneb River. That place is a settlement of Nakashidzes. The Nakashidzes were feudal lords who owned the entire territory that can be seen from the hill of the village, and they had a pasture in Zeduban, right on this hill. (On Sir Nasakiral.)

Nakashidze had an artificial cave, which he probably used as a wine cellar or for storing various products. There was an artisanal tea factory nearby. The entrance to the cave is located on the northern side of the hill and is invisible to the unobserved eye as it is covered by vegetation. The entrance is wide, and the walls are made of bricks. The cave was used until the 1920s.

We think that it is possible to renovate and restore the mentioned place, to hold a small farm - to arrange it to receive agro-tourists;

□ The Development of tourism in rural areas contributes to the improvement of the ecological situation, the creation of recreational zones and parks, which leads to the reception of an ecologically clean tourist product. Analogous things can be organized in Guria as well, which can be taken into account, for example: visiting the Kolkheti National Park (Imnati area), going on a boat ride and fishing, staying with a farmer's family from the nearby village of Grigoleti and feeding them.

□ We think it would be good to arrange an old Guri ode, an ethnographic corner and an agro-museum, a fanchatur in the area near the center in one of the municipalities of Guria. Nearby, holding a small farm, which will allow visitors to learn about ancient and modern agricultural techniques and technology, to learn about the history and ethnography of Guria, to visit and get involved in farming activities. to taste, traditional Guri dishes and ancient varieties of wines. to listen to Guruli folklore and have fun watching Khorumi dance;

□ In the village of Natani and Karamo of Lanchkhuti municipality, the variety of agro-tourism services is related to harvesting. In this sense, citrus is a popular culture. Citrus picking takes place in October and November. We think that at this time, it will be interesting for tourists to participate in the orange harvest, who should not only have the opportunity to stay and eat in a farmer's family, but there should also be a citrus juice and compote production and processing plant nearby, where tourists will get to know the production process, buy and taste the products;

□ The development of agrotourism needs to solve a number of tasks, among which are legislative regulation, creation of infrastructure, constant monitoring of the development factors of the sector, promotion of the production of ecologically clean products by the farmer, planning, financing and implementation of effective state measures, effective use of local resource potential.

The proposed proposals and recommendations can be used: for the specialists of the local tourism service, in the preparatory training process. Also, in the tourism development strategies of the Guria region.

For the region of Guria, the best practice can be both legislative regulation and state programs and projects, which will contribute to the improvement of the living standards of the local population and economic growth

The main provisions of the thesis are outlined in our published papers, including:

1. Tsetskhladze, M., Sulaberidze, "Foreign experience of Agro Tourism development and some aspects of its use in Georgia", refereed and peer-reviewed international scientific-analytical journal "Economy and Business" of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Faculty of Economics and Business, No. 2 , 2021 year.

<http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=1136&title>

2. Tsetskhladze M., Sulaberidze S. (2023). "Tea" production and its role in the development of agrotourism (on the example of Guria region), Peer-reviewed, print-electronic, international scientific-analytical journal Economist of Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Volume XI, No. 4

<https://ekonomisti.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=782>

3. Sulaberidze S., Tsetskhladze M. „DEVELOPMENT OF AGRO TOURISM IN GURIA REGION AND POTENTIAL FOR ITS USE“, „GLOBALIZATION AND BUSINESS“, SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL Actual Problems of Economy and Business in Modern Globalization Theory and Practice № 11, 2021;

<https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.019>

4. Tsetskhladze M., Sulaberidze S. (2023). Possible Risks in Agrotourism and Ways of Overcoming them (on the example of Guria region). Journal: "Three Seas Economic Journal" Vol. 3 No. 4 (2022). p 52-59. ISSN 2661-5150 (PRINT); ISSN 2661-5290 (ONLINE); DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150>

<http://www.baltijapublishing.lv/index.php/threeseas>

5. Tsetskhladze M., Sulaberidze S. (2023). „The Role and Importance of Viticulture-winemaking in Agritourism Activity (On the Example of Guria Region)“, Latvia University of Life Sciences and Technologies. Of the 16-th International Scientific Conference Rural Environment. Education. Personality (REEP-2023) 12 th May 2023 online (ZOOM).

https://drive.google.com/file/d/1sfjZ_zRMj_1P0_UhXexqxpuoJzeebkCl/view

